

ŠTÚDIE

VOJENSKO-POLITICKÉ AKTIVITY KAROLA SIDORA OD 14. MARCA DO 1. SEPTEMBRA 1939 NA POZADÍ SLOVENSKO-POĽSKÝCH VZŤAHOV*

DUŠAN SEGEŠ

SEGEŠ, D.: Military and Political Activities of Karol Sidor from 14th March to 1st September 1939 on the Background of Slovak-Polish Relations. *Vojenská história*, 9, 1, 2005, pp 3 – 22, Bratislava. The published study is focused on activities of polonophile, Slovak autonomist and three-day prime-minister in connection with the Polish Ministry of Foreign Affairs and with the 2nd section of the Supreme Staff of Polish troops. There are mentioned Polish activities towards Sidor too. The study explains Slovak internal political motives that resulted in the forced departure of Sidor to the position of the Slovak ambassador in Vatican. The author in the study stated the fact that Sidor's destiny was significantly affected by external (German) pressure that determined also the particular form of the Slovak State regime. Motives of conspirative contacts of Polish military and political circles with Sidor and his colleagues (Čarnogurský, Moravčík, Ambruš, Malár) are presented on the background of the domestic Slovak as well as international scenes. Military history. Slovakia. Personalities. Karol Sidor. 1939.

Cieľom príspevku je priblížiť neoficiálnu rovinu politických aktivít Karola Sidora od vzniku 1. Slovenskej republiky do útoku na Poľsko a doplniť tak literatúru venovanú tomuto aspektu.¹ Sidorove aktivity v skúmanom období sú prezentované v kontexte súdobých udalostí. Ambíciou publikovanej štúdie je doplniť literatúru venovanú slovensko-poľským vzťahom po vzniku 1. Slovenskej republiky.² Možno konštatovať, že práce venované politickej činnosti Karola Sidora pred 14. marcom 1939 svojím počtom i hĺbkou záberu výrazne prevyšujú

*Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 2/4187/24 Európske a svetové veľmoci, Československo a Slovensko v 20. storočí. Ich vzájomné ideologické, politické a hospodárske vzťahy.

¹KÁZMEROVÁ, E.: Kultúrne a politické aspekty polonofilstva Karola Sidora. In: *Slezský sborník*, roč. 94, 1996, č. 1, s. 54-58; táže: Vatikánska misia Karola Sidora. In: *História*, roč. 4, 2004, č. 1-2, s. 40-41; KATUNINEC, M.: Dilemy Karola Sidora (1938 – 1939). In: *Historický časopis (HČ)*, roč. 48, 2000, č. 4, s. 636-649; KISIELEWSKI, T.: Federacja środkowo-europejska. Pertrakcje polsko-czechosłowackie 1939 – 1943. Varšava : Ludowa Współdzielnia Wydawnicza, 1991, a iná literatúra použitá v texte.

²Sú to najmä nasledovné práce: DEÁK, L.: Hra o Slovensko. Slovensko v politike Maďarska a Poľska v rokoch 1933 – 1939. Bratislava : Veda, 1991; BAKA, I.: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. In: Slovensko vo vojnách a v konfliktoch v 20. storočí. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 127-143; Tenže: K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu Slovenského štátu v súvislosti s vojnou proti Poľsku. In: *Vojenská história*, roč. 5, 2001, č. 4, s. 34-53; HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a vtiahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny proti Poľsku. In: *Zborník Múzea SNP*, č. 12, Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1987, s. 39-55; ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka v slovenskej spoločnosti v rokoch 1938 – 1939. In: *Historické štúdie*, č. 38, Bratislava 1997, s. 59-80; BERGHAUZEN, J.: Stosunki polsko-słowackie w latach 1938 – 1947. *Przegląd Historyczny*, roč. 66, 1975, č. 3, s. 411-440; ORLOF, E.: *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939*, Krakov 1980.

historiografickú produkciu, ktorá osvetľuje pôsobenie Sidora v úlohe diplomata. Táto čiastočná disproporcja v historiografickom spracovaní dvoch odlišných etáp Sidorovej politickej kariéry má svoje logické, no tiež prakticko-materiálne príčiny. K tým logickým možno zaradiť istý pokles záujmu o Sidora ako politika, ktorý bol motivovaný jeho vynúteným ústupom z vrcholných pozícií na slovenskej politickej scéne, zatiaľ čo do druhej skupiny patrí sťažaná dostupnosť archívnych dokumentov, uložených v zahraničných archívoch, ktoré poskytujú svedectvo o Sidorovej málo známej politickej činnosti pred druhou svetovou vojnou a v jej priebehu.³

Rok 1939 sa v dôsledku neočakávaných zvrátov na medzinárodnopolitickej scéne stal osudovým medzníkom svetových dejín. Bol taktiež zlomovým okamihom v životných dráhach a politických kariérach hlavných aktérov tej doby, ktorí priamo či nepriamo, väčšou či menšou mierou ovplyvňovali priebeh udalostí. Priam doslovne to platí o jednej z najvýraznejších osobností slovenskej politickej scény prvej polovice dvadsiateho storočia, Karolovi Sidorovi. Marcové „historické dni“⁴ roku 1939 nielenže zásadne zmenili ďalšie smerovanie Sidorovej politickej kariéry, ale boli hlbokou cezúrou v jeho osobnom živote. Ich celkový dosah najpresvedčivejšie dokumentujú spomienkové práce a osobná korešpondencia, v ktorých sa Sidor k pre neho osudovým okamihom neustále vracal.⁵

Po vyhlásení 1. Slovenskej republiky, 14. marca 1939, podal predseda slovenskej autonómnej vlády, Karol Sidor, po štvordňovom úradovaní demisiu a predsedníctvo Snemu Slovenskej republiky zostavilo novú slovenskú vládu. Sidor v nej síce prevzal post ministra vnútra, no vykonával ho len do nasledujúceho dňa. Definitívne sa ho vzdal 18. apríla. Taktiež 14. marca sa Sidor vzdal v prospech Alexandra Macha funkcie hlavného veliteľa Hlinkovej gardy (HG) – funkcie, ktorú mu doživotne prideliť v decembri 1938.⁶ Na zasadnutí ministerskej rady 15. marca 1939 oznámil Sidor svoju demisiu motivovanú „názorom ríšskeho kancelára na mňa, postupom ordnérov a (nemeckého – pozn. D. S.) generálneho konzula“ a tiež radou nemenovaného „starého nemeckého známeho“, aby sa z Bratislavy vzdialil a „nekomplikoval ťažkú situáciu“.⁷ Ministerská rada demisiu neprijala a na návrh podpredsedu vlády Vojtecha Tuku odporučila Sidorovi odchod

³Neplatí to o archívnych fondoch SNA (f. Ministerstvo zahraničných vecí, šk. 112, 209 a 210), ktoré dokumentujú Sidorovu diplomatickú misiu vo Vatikáne a s ňou spojenú rutinu. K tejto problematike pozri edíciu dokumentov: Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty. KAMENEC, I. – PREČAN, V. – ŠKORVÁNEK, S. (zost.). Bratislava : SAP, 1992. Autor mal možnosť pracovať s archívnymi zbierkami poľského Ministerstwa Spraw Zagranicznych a inými archíválami v Archiwum Akt Nowych (AAN) vo Varšave, presnejšie s ich kópiami, ktoré AAN získalo od Hoover Institution Archives v Stanfordskej Kalifornii v USA, ako aj s dokumentmi britského Public Record Office (PRO).

⁴Rukopis, ktorého je autorom Sidor, s názvom *Poznámky k historickým dňom* (ďalej len *Poznámky*), mapujúci udalosti v Česko-Slovensku a na Slovensku od 27. februára do 23. marca 1939, je uložený v Slovenskom národnom archíve (SNA) v Bratislave. Pozri: SNA, f. Národný súd (NS), K. Sidor, Tn ľud 34/47-3, mikrofilm II.A – 941. Po druhej svetovej vojne Sidor svoje *Poznámky* obsahovo rozšíril v rukopise *Rozpomienky na rok 1939*. Z publikovaných prác pozri: SIDOR, K.: *Moje poznámky k historickým dňom*. Middletown Pa : Obrana Press, 1971; SIDOR, K.: *Takto vznikol Slovenský štát* (ďalej len: *Takto vznikol*). (Vysvetlivky: VNUK, F.). Bratislava : Ozveny, 1991.

⁵Okrem vyššie citovaných prác pozri Sidorove listy Jozefovi Hušekovi, Konštantínovi Čulenovi a Petrovi Hletkovi z rokov 1939 – 1941. SNA, Pozostalosť K. Sidora, šk. 2. Publikované časti listov pozri: SIDOR, K.: *Šesť rokov pri Vatikáne* (ďalej len: *Šesť rokov*). Scranton, Pa.: Obrana Press Inc., 1947, s. 88; KATUNINEC, ref 1, s. 648. Pozri tiež relevantnú pasáž Sidorovho listu Petrovi Prídavkovi z 30. marca 1943, publikovanú v: NĚMEČEK, J.: *Od spojeneckví k roztržce. Vztahy československé a poľské exilové reprezentace 1939 – 1945* (ďalej len: *Od spojeneckví*). Praha : Academia, 2003, s. 231; KUKLÍK, J. – NĚMEČEK, J.: *Proti Benešovi! Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939 – 1945* (ďalej len: *Proti Benešovi!*). Praha : Karolinum, 2004, s. 362.

⁶ČAPLOVIČ, M.: *Branné organizácie v Československu 1918 – 1939* (so zreteľom na Slovensko). Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2001, s. 74. K odchodu Sidora z funkcie hlavného veliteľa HG pozri: SIDOR, K.: *Takto vznikol*, ref 4, s. 67; *Kronika Slovenska 2. Slovensko v dvadsiatom storočí*. Dušan KOVÁČ a kol. Bratislava : Fortuna Print, 1999, s. 242.

⁷SIDOR, ref 4, s. 166.

na zdravotnú dovolenku.⁸ Verejnosť sa túto prekvapivú správu dozvedela z denníka *Slovák* dňa 16. marca.⁹ Sidorovo meno sa veľmi rýchlo strácalo z titulných strán tlače a po čisto formálnom odchode z úradu ministra vnútra, 18. apríla 1939, sa už neobjavovalo ani pod vládnymi nariadeniami. Podozrivé ticho okolo donedávna exponovanej postavy slovenskej politiky bolo vhodnou pôdou na šírenie rozmanitých fám, doma aj v zahraničí. Medzi nimi nechýbali informácie o údajnom úteku Sidora do Poľska, či klebety o údajnej samovražde.¹⁰

Možno tvrdiť, že odstavenie Sidora na vedľajšiu koľaj bolo protichodné s očakávaniami istej časti slovenskej spoločnosti, nehovoriac už o členskej základni HSLS, a najmä Hlinkovej gardy (HG). Svedčia o tom, okrem iného, prejavy podpory a sympatií na manifestačnom zhromaždení HG v Bratislave 18. marca 1939, ktorými si gardisti a iní účastníci manifestácie vynútili krátky prejav Sidora na balkóne Slovenského národného divadla.¹¹ Treba podotknúť, že Sidor nebol na ohlásenej listine rečníkov. Zaujímavá je dôverná správa Prezídia Policajného riaditeľstva v Bratislave pre ministra zahraničných vecí, Ferdinanda Ďurčanského, ktorá referovala o prvomájovej manifestácii v uliciach hlavného mesta. Uvádza sa v nej, že po skončení jej oficiálnej časti sa k sprievodu „primiešali nezodpovedné živly“, odhadom asi „150 vidieckych žien a 50 mladíkov“, a skandovali „Kde je Sidor?“¹² Ďalším populárnym a často skandovaným heslom bolo: „So Sidorom proti Nemcom.“ Počas prvej slávnostnej defilády slovenskej armády, 14. mája, sa početné davy dožadovali návratu Sidora do vlády. Pre úplnosť treba dodať, že Sidor sa v tomto období objavoval pomerne často aj v správach britského konzula v Bratislave, Petera Paresa.¹³ Ten informoval londýnsku centrálu o prejavoch sympatií Sidorovi pri rôznych príležitostiach, na základe ktorých usudzoval, že Sidor môže v blízkej budúcnosti zohrať kľúčovú úlohu v slovenskej politike. V správe z 25. apríla 1939 písal: „Aj keď sa teraz vôbec nezdá byť pravdepodobné, že [Sidor – pozn. D. S.] sa bude snažiť organizovať nejakú opozíciu proti súčasným lídrom, je evidentné, že pokiaľ jeho popularita bude taká veľká, ako v súčasnosti, zostane dôležitou politickou postavou a bude jediným potenciálnym lídrom v prípade, ak súčasná vláda nebude schopná zvládnuť hospodárske ťažkosti a stratí tak dôveru obyvateľstva.“¹⁴

Prejavy sympatií k Sidorovi patria k nepočetným spontánnym reakciám časti spoločnosti v období etablovania totalitného ľudáckeho režimu v období 1. SR. Pre slovenskú vládu boli, zdá sa, rozhodujúcim impulzom k tomu, aby urýchlila kroky potrebné na odsunutie Sidora zo Slovenska ešte skôr, než ju k tomu vyzvú nemecké orgány. Chargé d'affaires Poľskej republiky na Slovensku Mieczysław Chałupczyński sa 4. mája 1939 stretol s ministrom zahraničných vecí Ferdinandom Ďurčanským a v súvislosti s udalosťami sprevádzajúcimi prvomájovú demonštráciu sa ho spýtal aj na možnosť návratu Sidora do politického života. Ďurčanský mu odpovedal, že Sidor sa sice teší sympatií všetkých členov vlády, no jeho osobu údajne zneužívajú

⁸Tamže, s. 55.

⁹V tlačovej správe chýba akákoľvek zmienka o demisii, ba z dôkazy správy vyplýva pravý opak: Sidor vraj odišiel na zdravotnú dovolenku, „aby sa potom mohol venovať plnou silou vedeniu svojho úradu“. Cit. podľa: SIDOR, ref 4, s. 167. Počas Sidorovej „zdravotnej dovolenky“ viedol rezort vnútra predseda vlády Jozef Tiso.

¹⁰SIDOR, ref 4, s. 168.

¹¹Sidorov opis manifestácie 18. 3. 1939 pozri: SIDOR, ref 4, s. 168. Skutočnosť, že Sidorovi, „ktorý je v nemilosti u germanofílskych kruhov, pripravili na tomto manifestačnom zhromaždení omnoho vreľšie prijatie, než samému Machovi, ba dokonca aj Dr. Tisovi (sic!)“, poznamenal v správe pre Foreign Office (FO) z 20. marca britský konzul v 1. Slovenskej republike Peter Pares – s tou nepresnosťou, že J. Tisa, ktorý na zhromaždení nebol, vymenoval namiesto V. Tuku. Pozri: Public Record Office (ďalej PRO), Foreign Office (ďalej FO), f. 371, 22996 (číslo zložky), C 3973 (číslo dokumentu). Za poskytnutie kópií archívnych materiálov PRO ďakujem PhDr. Edite Ivaničkovej, CSc. Porovnaj SIDOR, K.: Tamže, s. 169, pozn. č. 96.

¹²SNA, f. MZV, šk. 112, Prezídium Policajného riaditeľstva v Bratislave, č. 4987/39, 2. mája 1939, dôverná. Demonštrácie po uliciach mesta Bratislavy dňa 1. mája 1939. Pre MZV, k rukám ministra Ďurčanského.

¹³Paresove správy poskytujú mimoriadne zaujímavý pohľad na dianie na Slovensku roku 1939. Pozri: IVANIČKOVÁ, E.: Zahraničnopolitická orientácia Slovenska v dokumentoch britskej Foreign Office (1939 – 1941). In: Historický časopis, roč. 44, 1996, č. 2, s. 207-220.

¹⁴PRO, FO, f. 371, 22898, C 6805.

„nezodpovední ľudia a komunisti“, čo Nemcov nesmierne dráždi. „Vláda s tým chce skončiť a pravdepodobne Sidora menuje vyslancom vo Vatikáne“ – skonštatoval Ďurčanský.¹⁵

Tlak, ktorému sa Sidor pomerne rýchlo podrobil, bol súhrou rezolútneho nemeckého zásahu a v jeho dôsledku kulminujúceho vnútropolitického boja o moc na Slovensku. Nemožno pritom zabúdať, že tlak zvonka bol tiež rozhodujúcim faktorom pri vzniku 1. Slovenskej republiky, a že až do konca druhej svetovej vojny určoval podobu vzťahu 1. SR k tretej ríši. Popri formálnom rámci vazalského vzťahu v podobe „ochranných zmlúv“ a pôsobenia „beráterov“ patrilo k mechanizmom národnosocialistickej politiky udržiavania poslušnosti satelitných štátov podporovanie predstaviteľov raz jednej, inokedy zasa druhej sily politického spektra – v slovenskej realite konzervatívneho, resp. radikálno-fašistického krídla HSĽS. Sidor sa v dôsledku svojho rozhodnutia počas známej návštevy Hitlerových emisárov v Bratislave v noci z 11. na 12. marca 1939¹⁶, do ktorého sa premietla jeho tvrdohlavosť, romantizmus a mravné zásady¹⁷, sám vylúčil z úlohy rozhodujúceho činiteľa na Slovensku. Skutočnosť, že Hitler si na základe správy sumarizujúcej priebeh osudného stretnutia nemeckých emisárov so Sidorom zafixoval slovenského politika nepresne, ako „vojaka Prahy“¹⁸, má, vzhľadom na jeho odmietnutie ultimatívnej požiadavky vyhlásiť slovenskú samostatnosť, skôr druhoradý význam. Pripomeňme, že okolnosti nočnej návštevy Hitlerových splnomocnencov poznali aj na Ministerstve zahraničných vecí (Ministerstwo Spraw Zagranicznych). Poľský konzul v Bratislave na základe stretnutia so Sidorom informoval, že Sidor sa odmietol podrobiť nemeckému nátlaku a povedal, „že okamžite po zažehnaní bezprostredného nemeckého nebezpečia pricestuje do Varšavy“.¹⁹ Po búrlivých udalostiach nasledujúcich dní však Sidor do Varšavy neodcestoval. K osudnému momentu sa vyjadril po vyše štyroch rokoch so značnou dávkou trpkosti: „Bolo tragickou chybou Nemcov, že v marci 1939 osvedčili na základe podozrenia Hitlerovho osobného poverenca dr. Kepplera a gauleitera Bürckela, ktorí sa so mnou v pamätnú marcovú noc zhovárali, že Sidor je Benešovým človekom a krátko potom u mňa hľadali Benešove peniaze. V tom šílenom zmatku sa im to všetko poplietlo. Poprekrúcali osoby a fakty.“²⁰ Sidorov pád z vedúcich pozícií v štátnom a straníckom aparáte sprevádzalo prepúšťanie „polonofilských plôštíc“²¹ z redakcie

¹⁵AAN, Akta Instytutu Hoovera. Poland, f. Poselstwo Hungary, s. 318, Telegram Chałupczyńskiego č. 10, 5. mája 1939. Mieczysław Chałupczyński neskôr od r. 1941 až do smrti r. 1945 pôsobil ako vyslanec Poľskej republiky v krajinách južnej Ameriky (s výnimkou Brazílie) s akreditáciou v Kolumbii. Pozri: BATOWSKI, H.: Z dziejów dyplomacji polskiej na obczyźnie (wrzesień 1939 – lipiec 1941). Kraków : Wydawnictwo Literackie, 1984, s. 249.

¹⁶K priebehu stretnutia Sidora s W. Kepplerom, A. Seyß-Inquartom a J. Bürckelom pozri: SIDOR, K.: Takto vznikol, ref 4, s. 119-122.

¹⁷KATUNINEC, ref 1, s. 647. F. Vnuk v pasáži *Komentátorova vložka*, nasledujúcej po opise udalostí v *Poznámkach*, motivuje Sidorov odmietavý postoj jeho mravným založením a katolíckou výchovou, protinemeckým a slavianskym cítením, a federealistickým presvedčením. Pozri: SIDOR, K.: Takto vznikol, ref 4, s. 129.

¹⁸Hitler povedal Tisovi 13. marca 1939, že keď poslal do Bratislavy svojho vyslanca Kepplera, „Sidor mu osvedčil, že je vojakom Prahy a bude stáť proti uvoľneniu Slovenska z československého zväzku (rozumej štátu – pozn. D. S.).“ Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ADAP), 1918 – 1945, Serie D (1937 – 1945). Die Nachwirkungen von München 1938 – 1939, zväzok IV. Baden-Baden : Imprimerie Nationale, 1951, dok. č. 202, s. 213.

¹⁹AAN, Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), mikrofilm (mf.) č. B 21704, sign. 5436, s. 79, telegram č. 40, 12. 3. 1939.

²⁰AAN, Akta Instytutu Hoovera. Poland, f. Poselstwo Czechoslovakia, mf. č. 8, s. 562. Poľský preklad Sidorovho listu Petrovi Prídavkovi z 30. marca 1943. V záhlaví listu je poznámka radcu vyslanectva Poľska pri čs. exilovej vláde v Londýne Sylwestra Karalusa: „Doručil som p. P.[Prídavkovi] dňa 21.V.43.“ Český preklad listu pozri: KUKLÍK, – NĚMEČEK, ref 5, s. 362; NĚMEČEK, ref 5, s. 231. Jan Němeček našiel preklad tohto listu v archíve Poľského inštitútu a múzea gen. Sikorského v Londýne (AIPMS) vo fonde ministerstva vnútra (MSW). Pozri: Tamže, s. 229, pozn. 192.

²¹Takto „prilievavo“ to charakterizoval Milo Urban. Pozri: URBAN, M.: Na brehu krvavej rieky. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1994, s. 58. Do čístečiek v redakcii Slováka sa pustil s veľkou vervou Karol Murgaš po tom, ako ho Tiso menoval za šéfredaktora tohto denníka. Pozri: MICHELA, M. : Miesto a úloha Karola Murgaša v radikálnom prúde slovenskej politiky v období rokov 1939 – 1941. In: LACKO, M. (ed.): Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2002, s. 87. Porovnaj: SUŠKO, L.: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovania 1938 – 1940. In: Zborník múzea Slovenského národného povstania II. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1969, s. 246-247; SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 66.

Slováka a eliminácia jeho stúpcov v HG.²² Sidor až do odchodu na vyslanecký post vykonával poslanskeý mandát a bol členom zahraničného výboru slovenského snemu.²³

Ešte v máji 1939 sa Sidor v rozhovore s Tisom vyjadril, že by rád vykonával funkciu šéfredaktora *Slováka*, prípadne generálneho tajomníka HSĽS.²⁴ Jeho pokus o zotrvanie v spoločensko-kultúrnej, resp. politickej, sfére života na Slovensku však skončil neúspechom. Najmä druhá z uvedených možností neprichádzala do úvahy pre jednoznačný odpor Nemecka. Pri hodnotení Sidorovho konania v marcových dňoch totiž z nemeckého pohľadu logicky vyplýval záver, že človek, ktorý odmietol vykonať odporúčanie „führera“, nemohol ďalej pôsobiť v spoločenskom, a už v žiadnom prípade nie politickom živote na Slovensku. Sidorov blízky spolupracovník a priateľ Pavol Čarnogurský uviedol, že „hlavným dôvodom protestu proti Sidorovi bolo jeho v Berlíne všeobecne známe polonofilstvo a úsilie o bližšiu spoluprácu s Poľskom“²⁵, čo v atmosfére napätých nemecko-poľských vzťahov dodatočne motivovalo potrebu „pacifikovať“ Sidora a ním vedený politický prúd. Po prijatí smernice o útoku na Poľsko, 11. apríla 1939, sa nemecké orgány zamerali na elimináciu rizík, ako aj všetkých potenciálnych zárodkov odporu, ktoré by mohli komplikovať realizáciu *Fall Weiss*.²⁶

Ministerská rada slovenskej vlády vyriešila páľčivý „prípád Sidor“ veľmi rýchlo. Rozhodla sa poslať Sidora do bezpečnej vzdialenosti od diania na Slovensku – na vyslanectvo 1. Slovenskej republiky do Vatikánu. Na margo diplomatických vzťahov medzi oboma štátmi treba poznamenať, že slovenská vláda považovala za dátum uznania SR Svätou stolicou 25. marec 1939, čo však nezodpovedalo skutočnosti.²⁷ Za dátum oficiálneho nadviazania diplomatických stykov sa považuje 25. máj 1939, a preto je istým paradoxom, že slovenská vláda na zasadnutí 17. mája 1939 rozhodla o zriadení vyslanectva vo Vatikáne ešte pred oficiálnym nadviazaním diplomatických vzťahov.²⁸ Už 2. mája 1939 adresovalo MZV nótu Štátnemu sekretariátu Svätej stolice, v ktorej navrhovalo Karola Sidora na post vyslanca 1. SR.²⁹ V priloženom životopise kandidáta sa uvádza, že bol blízky spolupracovníkom Andreja Hlinku a je okrem iného autorom politického životopisu Hlinku.³⁰ Štátny sekretariát udelil Karolovi Sidorovi ako mimoriadnemu vyslancovi a splnomocnenému ministrovi 1. Slovenskej republiky agrément v nóte dňa 5. júna, pričom táto správa podľa Sidorových slov vyvolala „veľkú radosť v slovenskej vláde“.³¹ Alexander Mach neskôr pred Národným súdom uviedol: „Nakoľko prišla otázka zaplniť

²²Okrem iného vytvorením dvoch nových žúp v rámci HG smernicou zo 7. 6. 1939. Pozri: MICHELA, ref 1, s. 87.

²³ČIERNA-LANTAYOVÁ, D.: Pohľady na východ. (Postoje k Rusku v slovenskej politike 1934 – 1944). Bratislava : Veda, 2002, s. 86 a nasl.

²⁴VNUK, F.: Mat' svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha. (ďalej len: Mat' svoj štát) Bratislava : Ozveny, 1991, s. 198. Pozri tiež list Sidora Hušekovi zo 4. apríla 1940, SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 88.

²⁵ČARNOGURSKÝ, P.: Wspomnienia (Przełożył i przypisał Janusz Berghauzen) – ďalej len Wspomnienia. BERGHAUZEN, J.: Ze wspomnień o stosunkach polsko-słowackich w latach 1939 – 1944. In: Dzieje Najnowsze, roč. 9, 1977, č. 4, s. 138. Janusz Berghauzen už v štúdiu z r. 1975 citoval fragmenty zo spomienok P. Čarnogurského *Ze wspomnień o stosunkach polsko-słowackich w latach 1939 – 1944* (Zo spomienok na poľsko-slovenské vzťahy v rokoch 1939 – 1944). Na margo ich pôvodu uviedol, že Čarnogurský ich napísal na jeho prosbu v Bratislave (zrejme v prvej polovici r. 1970). Pozri tiež: ORLOF, E.: Karol Sidor i jego polonofilstwo. In: Od poznania do zrozumienia (ďalej len: Od poznania). Polacy, Czesi, Słowacy w XX wieku. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1999, s. 108.

²⁶Hitlerovu smernicu z 11. apríla 1939 a plán útoku na Poľsko (*Fall Weiss*) pozri: Der Nationalsozialismus. Dokumente 1933 – 1945. HOFER, W. (zost.). Frankfurt/M.: Fischer Taschenbuch Verlag, 1997, s. 225 a nasl.; SEGEŠ, D.: Pakt čerta s diablom. In: História, roč. 4, 2004, č. 3-4, s. 15.

²⁷Nóta štátneho sekretára Luigi Maglioneho z 25. 3. 1939 č.1251/39 bola len tzv. accusée de réception, čiže potvrdením prijatia slovenskej nóty datovanej dňom 14. 3. 1939 a expedovanej 16. 3. 1939 do Vatikánu a ďalších 44 štátov. Pozri: SNA, MZV, šk. 112, spis No 1/1939.

²⁸Pozri: NĚMEČEK, J.: K formování zahraniční služby Slovenského státu. In: Slovensko a druhá svetová vojna. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2000, s. 126 a 131, pozn. č. 19.

²⁹SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 4.

³⁰SNA, f. MZV, šk. 210, spis K. Sidor – agrément.

³¹SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 5. Znenie nóty Štátneho sekretariátu pozri: Tamže, s. 4-5.

vyslanectvo vo Vatikáne a Nemci naliehavo a nenávisťne sa vyslovovali proti Sidorovi, zhodou okolností všetky vedúce osobnosti pokladali za najsprávnejšie riešenie otázky Sidorovej vyslať ho do Vatikánu, a Sidor to s uspokojením aj prijal.³² Sidor však po tom, ako ho s týmto zámerom oboznámili, pociťoval zrejme všetko iné, len nie uspokojenie. Ústup z vrcholných pozícií v slovenskej politike vnímal ako dočasné riešenie, ktoré vyplynulo z nepriaznivého rozloženia síl na medzinárodnej a vnútornej politickej scéne. O tom, že Nemci chcú, aby sa „stratil zo Slovenska“³³ už Sidor vedel od Ďurčanského a Tisa. Jeho rozhodnutie prijať navrhovaný post však sprevádzali pochybnosti. Neboli to len obavy, či dokáže zvládnuť vyzvania vyplývajúce z novej a náročnej úlohy, ako to spätne uvádza v spomienkach³⁴, ale aj strach z neistoty čo prinesie budúcnosť. Poverenie spravovaním diplomatickej misie vnímal ako súčasť plánu na jeho definitívne odstránenie z politickej scény. V úsilí zabrániť takejto možnosti, obrátil sa so žiadosťou o pomoc na Ministerstwo Spraw Zagranicznych prostredníctvom poľského zastupiteľského úradu v Bratislave. Využil pritom skutočnosť, že poľská diplomacia sa zaujímala o jeho činnosť aj po ústupe z popredných politických funkcií. Chargé d'affaires Chałupczyński totiž už 22. marca 1939 obdržal inštrukciu z MSZ, aby sa pokúsil nadviazať priamy kontakt so Sidorom.³⁵ Jeho odpoveď nevyznela príliš povzbudivo, keďže Sidor „zásadne odmieta[.] všetky kontakty.“³⁶ Avšak už 25. marca konzul Waclaw Łaciński informoval varšavskú centrálu, že „S.[idor] by chcel nadviazať stále spojenie prostredníctvom tretej osoby. Bezprostredný kontakt v súčasnosti nie je príliš bezpečný. Zatiaľ však musí počkať na príchod Klinovského, aby mu K.[linovský] objasnil otázky predložené pánovi ministrovi Beckovi.“³⁷

Stretnutie Sidora s pracovníkom poľského vyslanectva v Bratislave 6. júna 1939, počas ktorého Sidor prosil MSZ o pomoc, nadväzovalo na predchádzajúce kontakty. Ich objasnenie otvára novú a pomerne málo známu kapitolu slovensko-poľských vzťahov, v ktorej jednu z hlavných úloh zohral Karol Sidor. Podľa záznamu sa stretnutie uskutočnilo v byte Pavla Čarnogurského. Zúčastnil sa ho aj poslanec snemu a redaktor *Slováka* Vladimír Moravčík. Napriek tomu, že Sidor netajil „veľký optimizmus pre budúcnosť“, neskrýval isté obavy: „V prvom rade hovoril o svojej ceste do Vatikánu a zdôraznil, že jeho nepriateľom – predovšetkým Tisovi a Machovi – záleží na tom, aby čo najrýchlejšie vycestoval zo Slovenska, pretože jeho ďalšie zotrvanie je pre nich veľmi nebezpečné. Svoju prítomnosť na Slovensku považuje z hľadiska slovenského záujmu za veľmi dôležitú a prosil, aby sme podnikli kroky s cieľom oddialiť uznanie Slovenského štátu Svätou stolicou. V prípade, ak by tento krok nebol možný, mali by sme sa pričiniť o to, aby mu Vatikán neudelil agrément, napr. tým, že by sme jeho osobu predstavili ako nevhodnú na post vyslanca vo Vatikáne. Vyslanie do Vatikánu považuje Sidor za nebezpečné pre seba. Je si istý, že po 2 – 3 mesiacoch by Tiso a jeho ľudia našli zámienku, aby ho odvolali z Vatikánu ako osobu nevhodnú na tento post. Pred odcestovaním by sa pochopiteľne musel vzdať poslaneckého mandátu, takže po návrate domov by bol úplne odstavený z politického života, do ktorého sa v súčasnosti môže zapájať aspoň ako poslanec.“³⁸ Zaujímavé je aj ďalšie znenie správy. Sidor uviedol, že jeho popularita na Slovensku neustále rastie. Minister obrany gen. Ferdinand Čatloš ho údajne bránil na zasadnutí rady ministrov pred Tisom a Machom a vyzdvihol jeho zásluhy o vznik slovenského štátu. Prvýkrát vraj Nemci vyslovili požiadavku odsunúť Sidora zo Slovenska (v prípade, ak ho slovenské orgány nemienia zatknúť) po zasadnutí slovenského snemu

³²SNA, f. NS, Tn ľud 34/47-3, mf. II.A-941. Výpoveď A. Macha v trestnej veci proti K. Sidorovi z 21. 5. 1947.

³³Sidor v liste Hušekovi zo 4. apríla 1940. SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 88.

³⁴Sidor v spomienkach píše: „Bolo treba veci brať vážne a tu sa začali vo mne budiť obavy, či budem vedieť zdolať všetky tie úlohy, ktoré stoja pred mnou.“ Pozri: SIDOR, K.: Šesť rokov, ref, 5, s. 5.

³⁵AAN, MSZ, mf. č. B 21705, sign. 5437, s. 123.

³⁶Tamže, s. 136, telegram Chałupczyńskiego č. 62, 23. 3. 1939. Toho istého dňa dostal Chałupczyński príkaz, aby okamžite pricestoval do Varšavy na konzultácie v MSZ. Tamže, s. 133.

³⁷Tamže, s. 152, telegram Łacińskiego č. 64, 25. 3. 1939.

³⁸AAN, MSZ, mf. č. B 22747, sign. 6471, s. 36. Správa vyslanectva RP pre MSZ Nr. R-11/35 z 9. júna 1939. Tajné. Za upozornenie na tento dokument ďakujem PhDr. Igorovi Bakovi.

11. mája 1939, na ktorom sa rokovalo o návrhu zákona, aby sa 14. marec vyhlásil za štátny sviatok.³⁹ Stalo sa tak po tom, ako sa na neho sťažoval Franz Karmasin, mimochodom agent Sicherheitsdienst (SD) s krycím menom „S – 1“.⁴⁰ Keďže Sidora nemohli obviňovať zo žiadneho konkrétneho priestupku a možnosť zatknúť ho vylúčili aj vzhľadom na jeho popularitu, Tiso sľúbil Nemcom, že ho poverí spravovaním zastupiteľského úradu v zahraničí. Sidor si neodpustil kritickú poznámku na adresu svojho hlavného politického rivala. „Sidor tvrdí, že súčasná slovenská vláda čoraz viac stráca pôdu pod nohami a posledné zvyšky sympatií slovenskej spoločnosti. Veľmi ostro proti nej začína vystupovať slovenské duchovenstvo, ktoré najmä Tisa biľaguje ako zradcu a človeka s chorobnými ambíciami, ktorý sa vôbec neorientuje v politickej situácii.“⁴¹ Sidor dodal, že Tiso sa nedávno „sťažoval pred najbližšími spolupracovníkmi, že jeho [Tisova – pozn. D. S.] situácia je veľmi ťažká. Všetko sa mu vymyká z rúk, spoločnosť čoraz ostrejšie vystupuje proti nemu a stavia sa na stranu Sidora. Tiso dokonca Sidorovi vyčítal, že agituje medzi ľuďmi... Sidor mu ironicky odpovedal, že predsa nie on riadi celý vládny a propagandistický aparát (...).“⁴²

Citovaná správa zrejme najlepšie dokumentuje Sidorovo citové rozpoloženie pred odchodom do Ríma. Pozornosť si zasluhuje najmä jeho prosba o intervenciu s cieľom znemožniť vynútený odchod do Vatikánu. Je do istej miery symptomatické, že sa v takej delikátnej záležitosti obrátil na poľskú diplomaciu. Treba však dodať, že vtedy už 1. Slovenská republika bola oficiálne uznaná Svätou stolicou. Keďže 5. júna – teda deň pred citovaným rozhovorom, Štátny sekretariát udelil Sidorovi agrément, stali sa prípadné kroky poľskej diplomacie vo Vatikáne bezpredmetné.

Sidor svoj odchod do diplomatických služieb konzultoval, okrem iného, s biskupom Mons. Jánom Vojtaššákom a napokon navrhovaný post vyslanca vo Vatikáne prijal. Biskup Vojtaššák Sidorovi odporučil svojho osobného sekretára Mons. Jozefa Kapalu, ktorý sa stal cirkevným radcom vyslanectva 1. SR pri Svätej stolici a vďaka znalosti vatikánskeho prostredia bol Sidorovým cenným pomocníkom.⁴³ Za daných okolností to bol zo Sidorovho pohľadu skôr odchod do vyhnanstva, než prijatie misie.⁴⁴ Dňa 12. júna odovzdal predseda vlády, J. Tiso, K. Sidorovi poverovacie listiny a predpokladaný výjazd do Ríma určil na 15. júna. Toho istého dňa Sidor oboznámil s touto skutočnosťou poľské vyslanectvo v Bratislave, ako sa dozvedáme z telegramu Chałupczyńskiego, odoslaného na Ministerstwo Spraw Zagranicznych: „S.[idor] prijal zahraničný úrad, keďže Tiso a Ďurčanský mu vyhrážali, že ak odmietne, zatknú ho. S.[idor] plánuje vycestovať 15. t.[oho] m.[esiaca – t. j. júna – pozn. D.S.], navštívi štátneho tajomníka i poľské vyslanectvo a po pár dňoch sa vráti do Bardejova, aby tu prečkal do prvých augustových dní, keď opäť odcestuje do Ríma s poverovacími listinami. S.[idor] využije niekoľkodňový pobyt v Ríme, aby cirkevné kruhy oboznámil so situáciou na Slovensku.“⁴⁵

³⁹Tamže, s. 37-38. Ak ponecháme stranou vyjadrenie spravodajcu tohto návrhu Dr. Františka Hrušovského o tom, že Slovenský štát je výsledkom tisícročného dejinného vývoja, je markantné, že sa ani slovom nezmenil o Adolfovi Hitlerovi, ani o nemeckom podiele na vzniku štátu v pozitívnom zmysle, ako by sa snáď dalo očakávať. Pozri: VNUK, F.: Mat' svoj štát, ref 24, s. 204. Pre slovensko-poľské vzťahy je v tejto súvislosti zaujímavá skutočnosť, že Hrušovský bol spočiatku hlavným kandidátom na post vyslanca vo Varšave.

⁴⁰KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. K pôsobeniu mocensko-represívneho aparátu a režimu. Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky (MO SR), 1999, s. 111, pozn. č.84. Karmasina vraj najviac rozčúlilo, že po prečítaní referátu prišli k Hrušovskému Sidor s Tidom J. Gašparom a srdečne mu gratulovali k peknému referátu. Pozri: AAN, MSZ, mf. č. 22747, sign. 6471, s. 36.

⁴¹Tamže, s. 39.

⁴²Tamže, s. 40.

⁴³SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 6; KÁZMEROVÁ, L.: Vatikánska misia, ref 1, s. 40.

⁴⁴Sidor to neskôr zhrnul takto: „Misia je pre mňa vyhnanstvom a vyhnanstvo je pre mňa misiou.“ SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 9.

⁴⁵AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 30, šifrovaný telegram Chałupczyńskiego pre MSZ č. 116, Bratislava 15. – 16. 6. 1939. V poľskom texte sa píše: „...po kilku dniach powróci na Worbę w Bardijowe“, avšak žiadna z lokalít sa na území Slovenska nenachádza, preto sa v texte uvádza ako pravdepodobné miesto pobytu Bardejov. Porovnaj: MAJTAN, M.: Názvy obcí na Slovensku za ostatných 200 rokov. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972.

Nasledujúce znenie telegramu, žiaľ, len v hmlistých kontúrach naznačuje tajuplnú rovinu Sidorových plánov, ktoré skoorinoval s príslušnými poľskými orgánmi: „S.[idor] je v prípade vyzvania pripravený odcestovať do Poľska z Ríma alebo Bardejova. V prípade neprítomnosti alebo izolácie S.[idora] je poradie zástupcov nasledovné: Moravčík, Čarnogurský, Sokol.“⁴⁶ Ďalej sa dozvedáme, že „S.[idor] sa aj naďalej najviac spolieha na Čatloša a vojsko. Č.[atloš] vraj nedávno odmietol vypracovať operačný plán útoku na Poľsko, ale súhlasil s vypracovaním takého plánu proti Maďarsku. Spojenie S.[idora] s vojskom bude zabezpečovať Horáček. Prosil som ho, nech zabezpečí výlučnosť tohto kontaktu, aby sa uniklo predčasnému odhaleniu, ktoré by zvýšilo bdelosť Nemcov – nepriateľov, ktorí tu majú silné pozície.“⁴⁷ Správu čítal, okrem iného, zástupca ministra zahraničných vecí Jan Szembek. Jej odpis obdržal mjr. Feliks Ankerstein z II. oddelenia Hlavného štábu (HŠ) Poľského vojska (PV) – (Oddział II. Sztabu Głównego Wojska Polskiego).⁴⁸ Táto skutočnosť nebola náhodná, ako objasníme v ďalšej časti textu. Plány spojené so Sidorovým útekom do Poľska neskôr skonkretizoval Zbigniew Jakubski, ktorý koncom 30. rokov pôsobil vo funkcii vicekonzula PR a mimoriadneho vyslanca MSZ v Bratislave. Z jeho svedectva totiž vyplýva, že jednou z možností bolo vytvorenie slovenskej emigračnej vlády, resp. výboru so Sidorom vo funkcii predsedu. Príslušný fragment jeho listu z 23. novembra 1939 pre emigračné Ministerstwo Spraw Zagranicznych vlády generála Władysława E. Sikorského znie nasledovne: „Nesmieme zabúdať na to, že Sidor sa mal podľa [svojich – pozn. D. S.] plánov v prípade vypuknutia vojny medzi Poľskom a Nemeckom uchýliť do Poľska a vytvoriť tu emigračnú vládu, a že akcia, ktorá s tým súvisela, prebiehala taktiež v slovenskej armáde (minister obrany plk.[!] Čatloš) a mala početných priaznivcov v radoch slovenských nezávislých činovníkov.“⁴⁹

Obavy, že Nemci odhalia spojenie so Sidorom, boli celkom oprávnené. Čo však vo Varšave mohli nanajvýš tušiť, bola skutočnosť, že Abwehr – konkrétne jeho pobočka vojenského okruhu VIII (Abwehrstelle VIII) s centrárou vo Vroclave – sa o celom zámere včas dozvedel.⁵⁰ Svedčí o tom tajná správa z 1. júna 1939: „Rozhodlo sa, že ústredňa pre sabotáž (Centrala dywersji) dostane materiálnu pomoc a ďalšie inštrukcie, aby zdvojnásobila akciu, predovšetkým v radoch Hlinkovej gardy a kruhoch spojených so Sidorom. Poverenie Sidora vedením nejakej zahraničnej misie by mohlo výrazne oslabiť doterajší proces na Slovensku. Inštrukcia ohľadom Sidora preto obsahuje príkaz podniknúť všetky kroky na príslušných miestach na Slovensku, aby Sidor na Slovensku zostal, a aby ho nepoverili žiadnou misiou v zahraničí.“⁵¹ Na základe tejto a podobných správ sa kauzou „Sidor“ začali bližšie zaoberať

⁴⁶AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 30.

⁴⁷Tamže. Nevedno, čo konkrétne znamená v uvedenej správe „plán útoku na Poľsko“, ktorý gen. Čatloš vraj odmietol vypracovať. Isté je, že 15. 3. 1939 vydal majorovi gšt. Štefanovi Jurechovi, veliteľovi V. zboru v Trenčíne, rozkaz vypracovať plán zabezpečenia hraníc proti Poľsku. Pozri: ŠTEFANSKÝ, V.: Generál Ferdinand Čatloš (biografický náčrt). Bratislava : MO SR, 1998, s. 39.

⁴⁸AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, správa Nr. P. III. 164/ tjn z 17. 6. 1939. Autorovi príspevku sa, žiaľ, nepodarilo bližšie určiť identitu spomínaného Horáčka.

⁴⁹Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego (AZHRL), Archiwum prof. Stanisława Kota, sign. 376, s. 35.

⁵⁰Organizačnú schému Abwehru po reorganizácii r. 1937/1938 pozri: GONDEK, L.: Działalność Abwehry na terenie Polski 1933 – 1939. Varšava : Ministerstwo Obrony Narodowej, 1971, s. 22.

⁵¹„Es wurde beschlossen, der Sabotagezentrale (centrala dywersji) materielle Hilfe und weitere Instruktionen zu erteilen, um die Aktion insbesondere in den Reihen der Hlinka-Garde und der Umgebung Sydors (sic!) zu verdoppeln. Eine Betrauung Sydors (!) mit irgend einer Mission im Ausland könnte die bisherige Gärung in der Slowakei bedeutend schwächen. Deshalb enthält die Instruktion bezüglich Sydor (!) die Weisung, bei den verantwortlichen Stellen der Slowakei alles daran zu setzen, dass Sydor (!) in der Slowakei verbleibt und dass ihm keine Mission im Ausland übertragen wird.“ AAN, Mikrofilmy aleksandryjskie, T – 77, R. 878, s. 626049-50. Zum Schrb. d. Ast. im Wehrkr. VIII. Tgb. Nr. 2114/39g I L / I ON v. 1. Juni 1939. Land: Polen. Art der Quelle: V – Mann – Meldung. Betr.: Polen. Sabotageaktion in der Slowakei und im Protektorat. Geheim!“ Tzv. alexandrijská zbirka mikrofilmov (Alexandria Collection, názov pochádza od mesta Alexandria v štáte Virginia/USA, kde originály nemeckých úradných dokumentov z obdobia tretej ríše spracovali na mikrofilmoch) tvorí časť tzv. German Captured Documents and Related Records. Je uložená v National Archives v College Park v štáte Maryland.

nemecké úrady, a to nielen Zahraničný úrad (Auswärtiges Amt – AA), ale aj Hlavné veliteľstvo brannej moci (Oberkommando der Wehrmacht – OKW). V júni 1939 na porade u šéfa OKW gen. Wilhelma Keitela v prítomnosti šéfa Abwehru admirála Wilhelma Canarisa referoval vedúci Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku (Deutsche Militärkommission – DMK) generálporučik Franz Barckhausen o vnútropolitickú situáciu na Slovensku. Gen. por. Barckhausen prezentoval návrh nových požiadaviek voči bratislavskej vláde, ktorý, okrem iného, žiadal odstránenie Sidora z územia Slovenska.⁵² Ešte konkrétnejšia je správa šéfa OKW pre ríšskeho kancelára Hitlera, v ktorej sa v bode b. II. pod názvom „Nové politické požiadavky voči Slovensku“ uvádza: „Jasná stabilizácia jednotného vnútropolitického postoja voči Nemecku [podčiarknuté v origináli]. a) pozbavenie bývalého ministra Sidora akéhokoľvek politického vplyvu.“⁵³ Na rokovaní so zástupcami DMK 17. júla 1939 sa predstavitelia slovenskej vlády museli zaviazat' k splneniu týchto podmienok.⁵⁴ Pre úplnosť dodajme, že citované správy a činnosť vedúceho DMK gen. por. Barckhausena súviseli s rokovaniami nemecko-slovenskej komisie o otázkach ochrannej zóny.

Predtým, ako sa pokúsime odhaliť pozadie konšpiračných vojensko-politických plánov, musíme si uvedomiť, aká bola oficiálna rovina slovensko-poľských politických vzťahov. Ich kvalita totiž do značnej miery vysvetľuje motívy, ktoré poľskú stranu viedli k hľadaniu spojencov v slovenských politických a vojenských kruhoch pre konšpiračné plány. Pri pohľade na dianie v strednej Európe od zániku Česko-Slovenska, až do 1. septembra 1939, je celkom pochopiteľné, že poľská vláda nemohla nečinne pozorovať a brať na vedomie vývoj v jej bezprostrednom susedstve. Po rozbití Česko-Slovenska čelila novej geopolitickej situácii. Jeden zo strategických cieľov poľskej zahraničnej politiky, totiž spoločná poľsko-maďarská hranica, sa po obsadení a následnej inkorporácii Podkarpatskej Rusi Maďarskom splnil. Treba súčasne dodať, že Československo sa ako štátny útvar netešilo priazni a veľkej podpore vládnych kruhov medzivojnového Poľska. Tie totiž konsekventne odmietali uznať oprávnenosť čechoslovakizmu ako fundamentu štátnej ideológie ČSR a považovali ho za fikciu. Slovenský aspekt v poľskej zahraničnej politike hral najmä v druhej polovici 30. rokov 20. storočia nezanedbateľnú, aj keď nie prvoradú úlohu. Oficiálny postoj poľskej zahraničnej politiky k vzniku samostatného slovenského štátu zhrnul minister Beck v inštrukcii zo dňa 14. marca 1939, teda ihneď po vzniku I. SR. Konštatuje v nej, že oficiálnym stanoviskom poľskej vlády vždy bolo, „že Slováci musia byť politickým subjektom, a nie objektom“. Bolo to v podstate potvrdenie postoja poľskej vlády k slovenskej otázke, resp. Československu ako celku vôbec. Ten možno v zvýšenej miere pozorovať od tzv. mníchovskej krízy. Pre ďalší vývoj je dôležitý najmä tretí bod inštrukcie. Ten znie: „Stanovisko Poľska k slovenskému štátu bude záležať od toho, do akej miery bude tento štát vyjadrením normálneho rozvoja samostatného politického života slovenského národa.“⁵⁵

Už 15. marca MSZ zriadilo z pôvodného generálneho konzulátu v Bratislave vyslanectvo Poľskej republiky. Konzula Wacława Łacińskiego vystriedal vo funkcii vedúceho poľského zastupiteľského úradu v Bratislave chargé d'affaires Mieczysław Chałupczyński. Slovenská vláda vyslala 20. marca do Varšavy ako oficiálneho delegáta Karola Klinovského vo funkcii chargé d'affaires. Chałupczyński už 16. marca navštívil ministra Ďurčanského. Bola to prvá oficiálna audiencia zahraničného diplomata v MZV. Ďurčanský neskrýval optimizmus, keď

⁵²AAN, Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77 R. 878, s. 625965-6. Geh. Kommandosache. Protokoll. Besprechung beim Chef OKW. Berlin, den 14. 6. 1939.

⁵³„b. II – Neue politische Forderungen an die Slowakei... 3) Klare Stabilisierung einer einheitlichen innen-politischen Haltung Deutschland gegenüber. a) Entfernung des früheren Ministers Sidor aus jeglichem politischen Einfluss“. AAN, Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77 R. 878. OKW, Nr. 516/39 G[eheim]. K[ommandosache]. Ausl. III, Berlin 18. 6. 1939. Vortragsnotiz.

⁵⁴Prijatím týchto požiadaviek Nemci podmienili prípadnú vojenskú, hospodársku a finančnú pomoc Slovensku. Pozri: HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme, ref 2, s. 48.

⁵⁵AAN, MSZ, mf. č. B 210704, sign. 5436, s. 109-110.

povedal, že nemecké vojská zakrátko opustia údolie Váhu.⁵⁶ O skutočnom charaktere slovenskej nezávislosti však poľská vláda nemala žiadne ilúzie. Čoskoro totiž tlmočila Berlínu a Bratislave, že tzv. ochranná zmluva ju zaskočila a žiadala vysvetlenie nemeckej vlády „predovšetkým vzhľadom na zámery Nemecka“ vo vzťahu k „ochrane Slovenska“.⁵⁷ Nazdávam sa, že pochopenie skutočného charakteru slovenskej samostatnosti bezprostredne po oboznámení sa so znením zmluvy o ochrannom pomere medzi 1. SR a Nemeckom zásadne zmenilo postoj poľskej vlády k Slovensku. Znepokojovala ju najmä hrozba vyplývajúca z realizácie článku 2 ochrannej zmluvy. Ten Wehrmachtu umožňoval budovať vojenské a letecké základne len približne 100 km od trojuholníkovej zóny, v ktorej sa sústredila hlavná časť poľského zbrojárskeho priemyslu. Nemecký protektorát nad Slovenskom de facto rozširoval nemecko-poľskú potenciálnu konfliktnú zónu ďalej na východ. Otváral tiež možnosť úderu na Poľsko z juhu, pričom nemecké nebezpečenie hrozilo aj zo západu a severu (východné Prusko). Poľsko sa ocitlo v nemeckom obklúčení, zúžil sa koridor pre možný únik, a s istým nadnesením možno tvrdiť, že nová vojensko-politická realita podkopala základy poľskej zahraničnej politiky. Reálna hodnota poľsko-maďarskej hranice, ktorá vznikla obsadením Podkarpatskej Rusi maďarským vojskom, bola z poľského pohľadu po zvážení dosahu všetkých zmien v susedstve len nedostatočnou náplastou. Tento postoj poľskej vlády sa čoskoro odzrkadlil v reakcii na maďarskú agresiu v „Malej vojne“. V tejto súvislosti sú zaujímavé očakávania maďarskej vlády, v súlade s ktorými mala Varšava mierniť slovenský odpor. Poľská vláda mala prostredníctvom Karola Sidora zabezpečiť vhodnú osobu, ktorú by maďarská vláda poverila správou okupovaného územia východného Slovenska.⁵⁸ Na kritickom pohľade na slovenskú samostatnosť nič nezmenili ani ubezpečenia predsedu vlády Tisa, ktorý informoval Chałupczyńskiego o údajnom prísľube Hitlera zachovať historické hranice Slovenska. Odsun nemeckých vojsk sa podľa jeho slov mal uskutočniť do 10 dní. Slovensko – povedal Tiso – bude mať vlastnú zahraničnú politiku, vojsko a menu. Prosba o nemeckú ochranu bola údajne motivovaná strachom Slovákov pred „zmasakrovaním Čechmi“.⁵⁹ Po triezvej analýze prvých dní slovenskej štátnosti vo Varšave pochopili, že Slovensko napriek očakávaniam poľskej vlády tvorí integrálnu časť nemeckej sféry vplyvu. Otázna ostávala len konečná podoba vazalského vzťahu. Výzvy k spolupráci vo vojensko-politickej oblasti zo strany predstaviteľov slovenskej vlády sa stretávali s opatrným prijatím MSZ. Dňa 20. marca 1939 minister národnej obrany gen. Čatloš vysvetlil Chałupczyńskému, že spolupráca s Berlínom je pre slovenskú vládu nevyhnutná. Bratislava sa podľa jeho slov riadi zásadou maximálnych ziskov pri minime strát. Súčasne netajil „vrelý záujem nadviazať kontakt“ s poľskou generalitou, pričom „konkrétne o tom bude so mnou [t. j. Chałupczyńským – pozn. D. S.] rozprávať v najbližšom čase“. Poľský diplomat v správe uvádza, že Čatloš „je nielenže pozitívne naklonený Poľsku, ale je aj úprimný v rozhovore“.⁶⁰ Za úprimným úsilím slovenských vládných politikov sa skrývalo nielen želanie mať dobré susedské vzťahy s Poľskom, ale aj odpútať sa z nemeckého zovretia. Každonennosť na Slovensku však čoraz výraznejšie tlmila takéto nádeje.

Pre krátku epizódu oficiálnych diplomatických vzťahov medzi Poľskom a 1. Slovenskou republikou (od 15. 3. do 1. 9. 1939) do značnej miery platí konštatovanie, že vzťah medzi oboma krajinami určoval ani nie tak slovensko-poľský, ako skôr poľsko-nemecký, resp. nemecko-slovenský vzťah. Vyplývalo to z okolností vzniku 1. SR, súviselo s vývojom

⁵⁶Tamže, mf. č. B 210705, sign. 5437, s. 48.

⁵⁷Tamže, s. 53, telegram MSZ do veľvyslanectva RP v Berlíne č. 59, 16. 3. 1939.

⁵⁸DEÁK, L.: Agresia Maďarska proti Slovensku v marci 1939. In: tenže: Malá vojna (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939), Bratislava : SAP, 1993, s. 15. Zachované poľské archívne materiály však nepotvrdzujú, že by poľská vláda Sidorovi čo i len naznačila takúto možnosť. Uskutočnenie takého scenára možno považovať za vylúčené.

⁵⁹AAN, MSZ, mf. č. B 210705, sign. 5437, s. 110, telegram Chałupczyńskiego č. 54, 20. 3. 1939.

⁶⁰Tamže, s. 120, telegram Chałupczyńskiego č. 56, 21. 3. 1939.

vnútropolitickéj situácie po jej vzniku, a predovšetkým s obmedzenou možnosťou slobodného zahraničnopolitického manévrovania slovenskej vlády. Príslušné články tzv. ochrannej zmluvy mali v tomto smere väčšiu váhu, ako neraz vskutku úprimná vôľa jednotlivých členov slovenskej vlády.⁶¹ Vo Varšave si tento fakt uvedomovali, a preto mali na slovenskú samostatnosť celkom triezvy pohľad. Svedčí o tom hneď niekoľko úradných záznamov MSZ, okrem iného, prísne tajná správa z 27. júna 1939 nasledujúceho znenia: „Poľsko-slovenské politické vzťahy a ich vývoj silne ovplyvňuje hlboká závislosť Slovenska od rozhodnutí a pokynov Berlína. Možno bez najmenších pochyb skonštatovať, že Slováci nemajú takmer žiadnu možnosť učiniť samostatné rozhodnutia ani v otázkach menšieho významu... V úplne výnimočných prípadoch, keď sa slovenská vláda rozhodne urobiť samostatné rozhodnutie v záujme obrany najdôležitejších záujmov krajiny, činí tak v najprísnejšej tajnosti pred Nemcami, voči ktorým však Bratislava okamžite ustupuje v iných otázkach.“⁶² Poľská vláda preto nepovažovala za zmysluplné uzatvárať so Slovenskom vojensko-politické dohody. Pristúpila len na kultúrnu, resp. obchodnú dohodu, ktorú obe strany podpísali 2. mája 1939.⁶³ Na ilustráciu dodajme, že poľská vláda odmietla pokračovať v prerušených rokovaníach so slovenskou vládou o konečnej úprave štátnych hraníc.⁶⁴ Rovnako nereagovala na intervencie vyslanca I. SR vo Varšave Ladislava Szathmáryho, ktorý prosil o podporu pri nadviazaní diplomatických vzťahov slovenského štátu s Francúzskom.⁶⁵

Nepriamo vyslovený názor, že poľská vláda pokladá Slovensko za bábkový štát tretej ríše, tlmočil v správach pre MZV slovenský chargé d'affaires vo Varšave, Klinovský. Mimochodom, ani profil Klinovského nevyznieva v spomínanej správe MSZ príliš pozitívne, keďže ho charakterizuje ako „veľmi priemernú a nerozhodnú osobnosť. Na poste chargé d'affaires Slovenska v Poľsku doteraz nepreukázal väčšiu iniciatívu, jedine slepo vykonával [príkazy] vlády v Bratislave, ktorá podlieha Nemcom.“⁶⁶ Častým dôvodom stretnutí slovenského diplomatického zástupcu vo Varšave s predstaviteľmi MSZ, či poľského chargé d'affaires v Bratislave, s vyššími úradníkmi MZV, bolo odovzdávanie oficiálnych nôt, protestujúcich proti štvavej kampani proti Poľsku, resp. Slovensku, v tlači a verejných prejavoch.⁶⁷ Stretnutia tohto typu sú charakteristické pre krátke niekoľkokomesačné diplomatické styky medzi oboma krajinami. Vyslanec I. SR vo Varšave Ladislav Szathmáry v rozhovoroch s vyššími úradníkmi MSZ často upozorňoval, že pôvod väčšiny protipoľských vystúpení v slovenských masovokomunikačných prostriedkoch treba hľadať v Berlíne. Ako vysvetľoval poľskému prezidentovi Ignacy Mościckému, 30. júna, všetky navonok nepochopiteľné kroky slovenskej vlády, ktorej pozícia je nesmierne zložitá, sú motivované jediným cieľom – zakotvením slovenskej štátnosti.⁶⁸ V jednom z rozhovorov s Janom Szembekom dokonca poznamenal,

⁶¹Znenie zmluvy o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenskou republikou pozri: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, dok. č. 222, s. 229-230.

⁶²AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 52. Prísne tajné, 27. 6. 1939.

⁶³Znenie obchodnej dohody pozri: ORLOF, E. – PASTERNAK, A.: Stosunki polsko-czesko-slowackie w latach 1918 – 1939. Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1994, s. 140-144. Článok 1 zmluvy priznáva signatárom charakter „najviac privilegovaného štátu“, čo vyvolalo okamžitú reakciu nemeckej strany. Počas návštevy generálneho tajomníka Zväzu slovenského priemyslu Ing. Petra Zátka, bezprostredne po podpise obchodnej zmluvy SR s Poľskom, Nemci neskrývali svoje rozčarovanie z postupu slovenskej vlády. Táto scéna je priam ilustratívnym príkladom, ktorý dokumentuje závislosť Slovenska pri podpisovaní medzinárodnoprávných zmlúv. Pozri: ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka, ref 2, s. 74.

⁶⁴Tamže.

⁶⁵AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 57. Písomný záznam z rozhovoru prezidenta Moścického s vyslancom Szathmárym v prítomnosti ministra Szembeka dňa 30. 6. 1939. Tajné.

⁶⁶Tamže, s. 65.

⁶⁷Napr. intervencia chargé d'affaires Chalupczyńského u Ďurčanského dňa 31. júla 1939 ako reakcia na prejavy min. Stana, Tisa a Macha; Správa č. 327/39 vyslanca Szathmáryho o intervencii v MSZ z 5. 6. 1939 a mnohé ďalšie. SNA, MZV, šk. 112.

⁶⁸AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 56.

že „treba byť veľmi nedôverčivým a ostrážitým, keďže máme dočinenia so zločincami a gangstermi“, čím mal na mysli nemeckých „ochrancov“. ⁶⁹ Protipol'ské vystúpenia, inšpirované slovenskou vládou, mali podľa názoru MSZ „v prvom rade za cieľ odvrátenie pozornosti slovenskej spoločnosti od spomínanej závislosti Slovenska od Nemecka“. ⁷⁰ Nemožno si nevšimnúť, že udalosti z októbra 1938 boli neprijemnou hypotékou pre slovensko-pol'ské vzťahy po oficiálnom nadviazaní diplomatických stykov. Výčitky Klinovského, resp. Szathmáryho, sa stretávali s nepochopením na pol'skej strane, ba v niektorých prípadoch vyvolávali priam úžas. Potvrdzujú to pol'ské úradné záznamy zo stretnutí slovenských diplomatických zástupcov s Janom Szembekom. Oficiálne stanovisko pol'skej vlády možno zjednodušene zhrnúť takto: „úpravy“ na pol'sko-slovenskej hranici z roku 1938 sú zanedbateľné v porovnaní so skutočnosťou, že nemecké vojská obsadili v marci 1939 územie slovenského štátu západne od Váhu. Napriek tomu, že obsadenie slovenských obcí pol'ským vojskom v októbri 1938 a prehmaty miestnych orgánov voči Slovákom na tomto území po jeho pričlenení k Poľsku poskytovali protipol'skej kampani na Slovensku emotívnu vzpruhu, ktorú Nemcami inšpirovaná vládna propaganda „kreatívne“ rozvíjala ⁷¹, mala hra s kartou, vykresľujúcou Poliakov ako nepriateľov a utláčateľov, svoje limity. Vo Varšave zaregistrovali pokles protipol'ských nálad v slovenskej spoločnosti po vyostrení pol'sko-nemeckých vzťahov v máji 1939. Konštatovalo sa, že „obrovský vplyv na tento postoj malo naše [t.j. pol'ské – pozn. D. S.] stanovisko voči nemeckým požiadavkám“. ⁷² To bol zahraničnopolitický aspekt príčin prepuknutia spontánnych propol'ských nálad na Slovensku. Tým vnútropolitickým a nemenej dôležitým boli už spomínané šíriace sa správy o vynútenom odchode Sidora z domácej politickej scény na nemecký nátlak. Celková bilancia však vyznela negatívne. Krátky opis oficiálnej roviny slovensko-pol'ských vzťahov len zvyrazňuje presvedčenie pol'skej diplomacie, že v slovenskej vláde v žiadnom prípade nemôže hľadať partnera pre akékoľvek protinemecké akcie.

V tomto kontexte rástol význam neoficiálnej cesty získavania informácií, resp. vytvárania štruktúr pre diverznú činnosť. Touto úlohou poverili 2. expozitúru II. Oddelenia Hlavného štábu Poľského vojska (Ekspozytura 2. Oddziału II Sztabu Głównego Wojska Polskiego). Pripomeňme, že spomínaná organizácia vznikla s cieľom pripravovať diverzné a sabotážne akcie. Súčasne mala zakladať konšpiračné bunky v susedných štátoch. K riadiacim pracovníkom 2. expozitúry, povereným organizovaním diverznej činnosti na území Československa koncom 30. rokov, patrili kapitán, neskôr major Edmund Kalist Charaszkiwicz (vedúci 2. expozitúry) a major Feliks Ankerstein (vedúci tzv. referátu „N“ – Západ, ktorého podreferátom „AN“ bolo Československo). Obaja boli taktiež členmi tzv. Výboru siedmich (Komitet Siedmiu – K-7), ktorý vznikol na prelome rokov 1934/1935 na základe spolupráce MSZ s 2. expozitúrou II. Oddelenia HŠ PV s cieľom rozvíjať pol'ské diverzné plány. ⁷³ Mjr. Charaszkiwicz a mjr. Ankerstein mali skúsenosti z vedenia ozbrojenej a politickej

⁶⁹Tamže, s. 66. Záznam z rozhovoru min. Szembeka s vyslancom Szathmárym dňa 19. augusta 1939.

⁷⁰Tamže, s. 53.

⁷¹Konkrétne príklady protipol'ských vystúpení pozri: BAKA, I.: K pôsobeniu, ref 2, s. 36; ŠTEFÁNIKOVÁ, A.: Poľská otázka, ref 2, s. 75 a nasl. Pre Sidora bolo obsadenie slovenských obcí Poľskom veľkým sklamaním a na margo protipol'skej kampane v masmédiách v tejto súvislosti poznamenal: „No, stala sa z pol'skej strany chyba... Narobilo to viac zla, ako dobra a Nemci sa len tešiť mohli, keď pre túto zabranú zem Slováci a Česi [v súvislosti s Tešínskym – pozn. D. S.] cítili sa Poliakmi ukrivdení a na nich nahnevaní.“ SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 68.

⁷²AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 53. Nemecké požiadavky sa týkali slobodného mesta Gdaňsk. Ďalej žiadali spojiť územie Ríše s Východným Pruskom exteritoriálnym koridorom. V tejto súvislosti stojí za zmienku, že Hitler chcel prípadný súhlas Poľska s uvedenými požiadavkami kompenzovať práve na úkor Slovenska pridelením slovenského územia (bližšie neurčeného rozsahu) Poľsku.

⁷³O činnosti K-7 píše vo svojich spomienkach Wiktor Tomir Drymmer (okrem iného riaditeľ personálneho oddelenia Ministerstwa Spraw Zagranicznych, v rokoch 1935 – 1939 zástupca riaditeľa kancelárie ministra zahraničných vecí Becka). DRYMMER, W.T.: W służbie Polsce. Warszawa : Gryf, 1998, s. 165.

diverzie v 1. ČSR z obdobia mníchovskej krízy na území Těšínska, Podkarpatskej Rusi (mjr. Ankerstein velil akcii „Łom“) a východného Slovenska.⁷⁴ Koncom marca, v zvýšenej miere potom v máji 1939, pristúpila 2. expozitúra k organizovaniu špiónážnej a diverznej činnosti aj na Slovensku. Mjr. Charaszkiwicz neskôr priblížil prácu 2. expozitúry v súhrnnej správe z 15. decembra 1939, napísanej v Paríži. Píše v nej: „Okrem organizačných ťažkostí [pri organizovaní diverzie – pozn. D. S.] som musel prekonávať rôzne prekážky súvisiace s metódou práce. Obzvlášť táto práca si totiž podľa môjho názoru vyžadovala rozsiahle politické kontakty, ktoré by slúžili ako nástroje politickej činnosti. S týmto cieľom som prostredníctvom politických emisárov nadväzoval politické kontakty s politickými organizáciami, ako aj s vojskom na území Čiech [Protektorátu – pozn. D. S.] a Slovenska.“⁷⁵ V júni pricestovali na Slovensko pracovníci 2. expozitúry, z ktorých väčšina aktívne zasiahla do operácie „Łom“ na Podkarpatskej Rusi v októbri 1938. Boli medzi nimi seržant Wiktor Waligórski a major Waclaw Czarski. Dopĺňal ich Piotr Kurnicki, prvý tajomník vyslanectva PR v Bratislave a bývalý pracovník poľského konzulátu v Sevľuši na Podkarpatskej Rusi, ktorý na Slovensku pôsobil od jari.⁷⁶ V telegramoch poľského vyslanectva pre MSZ ich označujú krycím názvom „susedia“ – sąsiedzi.⁷⁷ Vtedy už malo poľské vyslanectvo na svojom konte prvý výrazný úspech: dňa 25. mája 1939 emigroval z Protektorátu cez Slovensko do Poľska jeden z najvyšších predstaviteľov bývalej čs. armády a súčasne bývalý minister podkarpatskej autonómnej vlády, armádny generál Lev Prchala. Žiadosť o pomoc, ktorú poľskému vyslanectvu v Bratislave doručila Prchalova manželka, poslal vyslanec Chałupczyński varšavskej centrále. Dňa 23. mája dostal pozitívnu odpoveď od Szembeka, ktorý ho požiadal o zabezpečenie potrebných formalít. Generálov útek organizačne pripravil a vykonal spomínaný Kurnicki, ktorý previezol Prchalu cez slovensko-poľskú hranicu v poľskom diplomatickom vozidle.⁷⁸ Onedlho po príchode do Poľska gen. Prchala podnikol prvé kroky s cieľom organizácie tzv. légie Čechov a Slovákov, ktorá mala oficiálne vzniknúť so súhlasom a pomocou HŠ PV v okamihu rozpútania poľsko-nemeckého konfliktu.

Pracovníci 2. expozitúry dopĺňali činnosť rezidentov špiónážnej bunky II. oddelenia HŠ PV pôsobiacej v Bratislave. Jej šéfom bol major Aleksander Spiczynski.⁷⁹ V letných mesiacoch roku 1939 bolo úlohou členov operačnej skupiny 2. expozitúry pripraviť diverzné a sabotážne akcie na území Slovenska a nadviazať kontakty so slovenskými politikmi, resp. dôstojníkmi, ako to uvádza v súhrnnej správe mjr. Charaszkiwicz. Pohľad do zákulisia poľsko-slovenskej konšpiračnej akcie z leta 1939 poskytuje jej priamy účastník Pavol Čarnogurský. Z jeho svedectva vyplýva, že Sidor sa po májových udalostiach sťahoval do ústrania a istý čas strávil v Nízkych Tatrách. Tam za ním prišiel pplk. gšt. Augustín Malár a predstavil mu pripravovaný plán vojenskej akcie. Na základe tohto plánu sa slovenská armáda v prípade predpokladaného nemecko-poľského konfliktu mala v rozhodujúcej chvíli spojiť s poľským vojskom a umožniť mu prechod do doliny Váhu. Takto sa mal sťažiť postup Wehrmachtu do stredného a východného Poľska.⁸⁰ Sidor vraj „skutočne veril v silu a bojovnosť poľského vojaka. Malárov plán hodnotil ako reálny a správny. Prijal ho [t. j. plán – pozn. D. S.] a bol pripravený podniknúť politické prípravy.“⁸¹ V súlade so Sidorovým želaním, aby sa príprava celej akcie nestala

⁷⁴Podrobnejšie pozri: DĄBROWSKI, D.: Medzi Těšínskom a Podkarpatskou Rusou. (K niektorým aspektom poľskej diverzie na Slovensku v rokoch 1938 – 1939). In: Slovenská republika očami mladých historikov II., Trnava, 2003, s. 84-86.

⁷⁵Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza. Zostavovatelia: GRZYWACZ, A. – KWIECIEŃ, M. – MAZUR, G. Krakov, 2000, dokument č. 10, s. 153.

⁷⁶AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 46, 76-82.

⁷⁷Tamže, s. 76, 79, 80 – 81, 95.

⁷⁸KUKLÍK, NĚMEČEK: Proti Benešovi!, ref 5, s. 52.

⁷⁹Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza, s. 156.

⁸⁰ČARNOGURSKÝ, P.: Wspomnienia, ref 25, s. 140.

⁸¹Tamže.

výhradnou záležitosťou vojakov, zapojili sa do nej okrem Čarnogurského aj Vladimír Moravčík, pracovník Štátnej obvodnej úradovne pre pozemkovú reformu František Lednár a redaktor zahraničnej redakcie *Slováka* Alfred Engelmann. Pplk. gšt. Malár do úzkeho kruhu osôb zasvätených do príprav plánu navrhol veliteľa letectva pplk. let. Jána Ambruša. Prípravy vychádzali z predpokladu, že vojnová dráma sa bude odohrávať na slovenských hraniciach; mali „všeobecný a rámcový charakter bez podrobností a súviseli s budúcim vývojom vojnových udalostí“.⁸² Horáček, ktorého meno figuruje aj v spomínanom telegrame chargé d'affaires Chałupczyńskiego z 15. júna 1939, sa objavoval v správach poľskej rozviedky čoraz častejšie. Jedna z nich informuje, že 12. júna „nadviazal tajný kontakt s vojskom na východnom Slovensku, ktorého cieľom bolo konzultovať postoj [slovenskej armády – pozn. D. S.] s veliteľmi zasvätenými do tajomstva v prípade poľsko-nemeckého konfliktu“. Avšak v súvislosti s úletom osemčlennej skupiny vojenských letcov zo 64 letky Leteckého pluku generála M. R. Štefánika z piešťanského letiska, 7. júna, Horáček ostro kritizoval postoj poľskej vlády, ktorá odovzdala všetky štyri lietadlá slovenskej armáde.⁸³ Rozhodnutie poľskej vlády objasnil Chałupczyńskému zástupca ministra zahraničných vecí Szembek. Odovzdanie slovenských lietadiel bolo podľa Szembeka nevyhnutným a jediným správnym riešením, ak poľská vláda nechce čeliť nemeckým obvineniam, že si privlastňuje slovenský majetok.⁸⁴ Nevedno, či sa na úlete slovenských lietadiel priamo podieľali pracovníci 2. expozitúry pôsobiaci na Slovensku, no odpoveď MSZ jednoznačne odzrkadľuje tendenciu neprovokovať nemeckú vládu takýmito incidentmi.

Do príprav akcie nepriaznivo zasiahol vynútený odchod Sidora do Ríma 15. júna 1939. Pár dní pred Sidorovým odchodom sa v poľskej tlači objavovali články, ktoré ho kreovali ako nebojácneho bojovníka za slobodu slovenského národa a obeť nemeckého nátlaku.⁸⁵ Sidor pred odchodom poveril najbližších priateľov, aby „ďalej viedli prípravy a získavali pre ne ďalších oddaných a hodnotných spolupracovníkov“.⁸⁷ Popri konšpiračných stretnutiach s pplk. gšt. Malárom a pplk. let. Ambrušom, v júli 1939 vo viniciach vo Vajnorochoch, sa zapojili do akcie pracovníci poľského vyslanectva v Bratislave, konkrétne tajomník vyslanectva Dr. Sroka.⁸⁸ So „sprisahancami“ sa spojili pracovníci 2. expozitúry z II. oddelenia HŠ PV operujúci na území Slovenska. Udržovali osobný kontakt s Engelmannom, Moravčíkom a Čarnogurským.⁸⁹ Aj keď v bližšie neznámych rozhovoroch „išlo už o konkrétne vojenské ciele, ktoré mali v prípade poľsko-nemeckého konfliktu umožniť obsadenie doliny Váhu na východ od Žiliny poľskou armádou“, Poliaci z druhého oddelenia v nich neprezrádzali žiadne podrobnosti.⁹⁰ Vladimír Moravčík s nimi v letných mesiacoch údajne „presedel celé hodiny a dni v svätajurských viniciach na rázcestí vedúcom do Mysleníc (vtedy Grinavy)“, kde „ráтали

⁸²Tamže.

⁸³AAN, MSZ, mf. č. 22750, sign. 6474, s. 39, telegram Chałupczyńskiego č. 118 pre MSZ, 17. – 18. 6. 1939.

⁸⁴Tamže, s. 33, telegram Szembeka pre vyslanectvo RP v Bratislave, 19. 6. 1939.

⁸⁵Sidor pricestoval do Ríma spolu s Kapalom 16. júna 1939. SIDOR, K.: Šesť rokov, ref 5, s. 6.

⁸⁶Pozri napr. články v denníkoch *Goniec warszawski* z 12. 6. 1939 „Sidor wzywa Słowaków ażeby się uniezależnili od obcych wpływów“, resp. *Gazeta polska* z 12. 6. 1939 „Karol Sidor wzywa Słowaków do uniezależnienia się od zagranicy.“ Priam reprezentatívnym príkladom je článok „Bitwa o Bratysławę“, uverejnený 27. 8. 1939 v č. 34 spoločensko-politického týždenníka *Jutro pracy*, v ktorom sa Sidorovo stretnutie s Hitlerovými emisármi z 11./12. marca opisuje nasledovne: „O druhej v noci sa koná tragický rozhovor Sidora s nemeckými agentmi. Slova sa ujal Seyss-Inquart. Dokážeme si predstaviť tragickosť celej situácie. Sidor – jednoduchý človek a nie politik (!) – stojí proti chytrým lišiakom cítiacim podporu Berlína a odhodlaným na všetko. Sidor si však uvedomuje, že jeho kapitulácia by znamenala porážku celého národa... A išlo predsa o vec, nesmierne cennú pre Slováka, totiž o vytvorenie samostatného štátu. Sidor však vie, čím to smrdí. Nemci odchádzajú, škripajúc zubami.“ Pozri: SNA, MZV, šk. 112, Správy a výstrižky z poľskej tlače posielané slovenským vyslanectvom do MZV.

⁸⁷ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 140.

⁸⁸Tamže, s. 141.

⁸⁹Tamže, s. 141 a 143.

⁹⁰Tamže, s. 141.

a zapisovali si typy a novinky [nemeckej vojenskej techniky – pozn. D. S.] so všetkými podrobnosťami“, keďže nikde inde „poľská rozviedka nemala taký dobrý prehľad o nemeckej sile“. ⁹¹ Pri pohľade na nemecký arzenál a koncentráciu nemeckého vojska na Záhorí sa im však „napriek svietiacemu slnku a čarokrásnej scenérii Malých Karpát zatajoval dych a zamrzal im úsmev na tvári“ – ako to priam literárne zdramatizoval P. Čarnogurský. ⁹² Druhé oddelenie HŠ PV začiatkom júla 1939 zvažovalo možnosť vyslať na Slovensko svojho splnomocneného delegáta s cieľom skoordinať ďalší postup so slovenskými partnermi. Túto záležitosť riešil Jan Szembek so šéfom HŠ PV, brigádnym generálom, Wacławom Stachiewiczom 19. júla 1939. Gen. Stachiewicz informoval, že „nedávno poslal jedného zo svojich dôstojníkov na Slovensko. Po jeho príchode predstaví isté návrhy maršalovi [Edwardovi Śmigły-Rydzovi, generálnemu inšpektorovi poľských ozbrojených síl – pozn. D. S.] a ministrovi Beckovi. Slovenskej politike príliš nedôveruje a nazdáva sa, že by sme si nemali znechucovať Maďarov.“ ⁹³ Horáček však upozorňoval na zvýšené riziko dekonšpirácie. ⁹⁴ Skupina mjr. Stpiczynského podrobne mapovala pohyb nemeckých vojsk na území Slovenska. Zvýšenú pozornosť venovala najmä presunu vojenských transportov na východ od rieky Váh a jej pozornosti neunikli ani fortifikačné práce od Žiliny smerom k slovensko-poľskej hranici, resp. narušenie slovensko-poľskej hranice nemeckými vojenskými lietadlami. ⁹⁵ V centrále II. oddelenia HŠ PV všetky správy sumarizovali a na ich základe vypracovávali týždenné správy.

V Ríme sa medzitým začal udomáčňovať Karol Sidor. Dňa 20. júna absolvoval prvú návštevu v Štátnom sekretariáte u Mons. Domenica Tardiniho a jeho zástupcu, Mons. Giovanni Battistu Montiniho. ⁹⁶ O dva dni neskôr ho prijal štátny sekretár, kardinál Luigi Maglione. ⁹⁷ Sidor navštívil aj poľské vyslanectvo vo Vatikáne, ktoré od roku 1937 až do príchodu nového vyslanca Kazimierza Papéeho koncom júla 1939 viedol legačný radca Stanisław Janikowski. ⁹⁸ Dňa 7. júla 1939 prijal Sidora na nástupnej audiencii pápež Pius XII. Pre Sidora to bol silný emotívny zážitok. ⁹⁹ V deň audiencie pricestoval do Ríma Pavol Čarnogurský, ktorý sprevádzal Sidorovu rodinu na ceste do „večného mesta“. V tunajšom prostredí Sidor s Čarnogurským, tak ako predtým v Bratislave prehodnocovali možnosť prípadného spojenia slovenskej a poľskej armády, ak by sa uskutočnila vojna s Nemeckom, viedli tajné rozhovory s generálom jezuitov – „čiernym pápežom“ Włodzimierzom Ledóchowským, a vyslancom Papéem, ktorého dôverne poznali z jeho nedávneho pôsobenia v Prahe vo funkcii vyslanca PR. ¹⁰⁰ Po hodinovom rozhovore s poľským vyslancom pri talianskej vláde, gen. Bolesławom Wieniawa-Długoszowským, však Sidor s Čarnogurským odchádzali „trocha rozčarovaní“, pretože šance na realizovanie dohodnutého scenára „útoku poľskej armády na Slovensko s aktívnou účasťou slovenskej

⁹¹Tamže, s. 143.

⁹²Tamže.

⁹³Diariusz i teki Jana Szembeka (1935 – 1945), zväzok IV. (Zost.: J. ZARAŇSKI.) Londýn: IPMS, 1972, s. 676.

⁹⁴AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 80-81. Horáček upozornil na zvýšené riziko, keďže sa dozvedel, že jeho činnosť sleduje nemecká rozviedka.

⁹⁵ZGÓRNIK, M. – CIEPLEWICZ, M.: Przygotowania niemieckie do agresji na Polskę w 1939 r. w świetle sprawozdań Oddziału II. Sztabu Głównego WP (Dokumenty). Wrocław: Ossolineum, 1969, s. 30 a 73.

⁹⁶SIDOR, ref 5, s. 14; telegram Sidora o návšteve u Mons. Tardiniho a Mons. Montiniho obdržalo MZV 20. 6. 1939. Pozri: SNA, MZV, šk. 209.

⁹⁷SIDOR, ref 5, s. 14 a nasl.

⁹⁸Tamže, s. 18; O príchode Papéeho a fungovaní poľského vyslanectva vo Vatikáne pozri: ŻARYN, J.: Stolica Apostolska wobec Polski i Polaków w latach 1944 – 1958 w świetle materiałów ambasady RP przy Watykanie. Warszawa : Neriton, 1998, s. 8 a nasl.

⁹⁹Sidor v telegrame pre MZV okrem iného oznamuje, že „pápež hovoril slovensky“. SNA, MZV, šk. 209, telegram z 7. 7. 1939. Pozri tiež správu z nástupnej audiencie: Vatikán a Slovenská republika, dok. č. 7, s. 27-28. Sidor v spomienkach venoval audiencii u pápeža a okolnostiam, ktoré ju sprevádzali, pomerne rozsiahly priestor. Porovnaj: SIDOR, ref 5, s. 25-46.

¹⁰⁰ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 141 a nasl.

armády¹⁰¹ sa ukázali byť takmer nulové. V kontaktoch, ktoré mohli mať už len platonickú rovinu, sa pokračovalo aj po príchode Sidora na Slovensko 2. augusta 1939.¹⁰² Zo správy poľského vyslanectva v Bratislave pre MSZ z 8. augusta vyplýva, že „Sidor je mimoriadne znepokojený možnosťou obnovy Česko-Slovenska za pomoci západných mocností. Takéto zmýšľanie badať u jeho priateľov, s ktorými udržujeme kontakty.“¹⁰³

Pavol Čarnogurský neskôr poznamenal, že veľkou prekážkou optimálneho priebehu príprav bola veľká rezervovanosť chargé d'affaires Chałupczyńskiego, ktorá mu značne sťažovala nadväzovanie kontaktov so Slováckmi.¹⁰⁴ Isté komplikácie potvrdzuje aj mjr. Charaszkiwicz v spomínanej súhrnnej správe o činnosti 2. expozitúry, v ktorej konštatuje, že pri pokusoch o kontakt so slovenskými politikmi bol „neustále dôrazne odsúvaný od podobných iniciatív“.¹⁰⁵ Chałupczyński si ako šéf poľskej diplomatickej misie na Slovensku nepochybne chcel zachovať rozhodujúce slovo vo všetkých otázkach a podnikaných krokoch, vrátane tajných operácií, o ktorých bol informovaný. Nebol by to prvý ani posledný prípad, v ktorom dochádzalo k treniciam pri koordinácii činnosti dvoch odlišných rezortov.¹⁰⁶ Čiastočne to rezonuje zo spomínaného telegramu pre MSZ zo 7. augusta 1939, v ktorom Chałupczyński oznamuje, že „spolupracovníci Charaszkiwicza vyjadřili želanie stretnúť sa so S.[idorom] s cieľom prediskutovať všeobecno-politické a špeciálne témy, čo som kategoricky odmietol s vysvetlením, že S.[idora] kontaktujeme (podčiarknuté v origináli – pozn. D. S.) a podnecujeme výhradne prostredníctvom zastupiteľského úradu MSZ. Prosím, aby ste to vzali na vedomie a vyjasnili to susedom. Taktiež prosím o telegrafickú odpoveď, či by S.[idora] po jeho príchode do okolia Bardejova mohol navštíviť Gwiżdż“¹⁰⁷. Zástupca štátneho tajomníka MSZ Mirosław Arciszewski v telegrame Chałupczyńskému odpovedal, že so „susedmi“ dohodol, že kontakt so Sidorom bude ďalej udržiavať len vyslanectvo a pripustil príchod senátora Feliksa Gwiżdża.¹⁰⁸ Žiaľ nevedno, či sa Sidor s Gwiżdžom stretol, resp. akú úlohu v celej záležitosti Gwiżdż zohral.

Gen. por. Barckhausen, ktorého úlohou ako vedúceho DMK na Slovensku bolo presadzovať nemecké požiadavky, adresované slovenskej vláde a dbať o ich realizáciu v praxi, mohol preto na porade u šéfa OKW gen. Keitela s uspokojením skonštatovať: „Odsunutie Sidora do Ríma podľa AA [Auswärtiges Amt – pozn. D. S.] postačuje“ a problém s názvom „Sidor“ sa preto „z pohľadu OKW považuje za vybavený“.¹⁰⁹ Ratifikáciu zmluvy o ochrannej zóne 12. augusta 1939 treba vnímať v súvislosti s bezprostrednými prípravami útoku Wehrmachtu na Poľsko predpokladajúcimi účasť slovenských vojsk na tomto ťažení.¹¹⁰ V tejto súvislosti sa uvádza, že prvým vážnejším signálom, na základe ktorého Tiso a slovenská vláda vycítili nemecký zámer zatiahnuť do vojenského útoku na Poľsko slovenskú armádu, bola práve spomínaná ratifikácia zmluvy o ochrannej zóne.¹¹¹

¹⁰¹Tamže, s. 142. Čarnogurský, žiaľ, neuvádza konkrétny dátum stretnutia.

¹⁰²Sidor čerpal dovolenku od 2. 8. do 31. 8. 1939. Pozri: SNA, MZV, šk. 210, Úradný list MZV Sidorovi č. 6/13/1942 z 18. 6. 1942; SIDOR, ref 5, s. 57.

¹⁰³AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 95, šifrovaný telegram č. 146 zo 7. 8. 1939.

¹⁰⁴ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 141.

¹⁰⁵Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza, s. 153.

¹⁰⁶Zaujímavý pohľad na spoluprácu poľskej konzulárnej služby s poľskou vojenskou rozviedkou v medzivojnovom období prezentuje SKÓRA, W.: Współdziałanie służby konsularnej II Rzeczypospolitej z wywiadem wojskowym. In: Dzieje Najnowsze, roč. XXXVI, 2004, č. 1, s. 21-44. Autor napr. konštatuje, že r. 1939 bolo dôstojníkov rozviedky pracujúcich v poľských konzulátoch tak veľa, že uverejnenie zoznamu všetkých pracovníkov diplomatickej služby v úradnom ročníku MSZ „Rocznik Służby Zagranicznej RP“ hrozilo ich dekonšpiráciou. Tamže, s. 38.

¹⁰⁷AAN, MSZ, mf. č. B 22750, sign. 6474, s. 95, šifrovaný telegram č. 146 zo 7. 8. 1939.

¹⁰⁸Tamže, koncept odpovede Arciszewského pre vyslanectvo RP v Bratislave, s. 94.

¹⁰⁹AAN, Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 625693-4. Aktenvermerk über eine Besprechung bei Herrn Generaloberst Keitel am 21. Juli 1939, Nr. 8180/39 geh Ausl III d. Geheim. Berlin, den 22. 7. 1939.

¹¹⁰BAKA, I.: Slovensko ako nástupný priestor, ref. 2, s. 128; KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku. Bratislava: Obzor, 1986, s. 74.

¹¹¹Pozri: SCHÖNHERR, K.: Die Slowakei im militärischen Kalkül des Deutschen Reiches, 1939 – 1945. In: Slovensko a druhá svetová vojna, s. 162.

Zo spomienok Pavla Čarnogurského vyplýva, že Sidor a jeho najbližšie okolie zasvätené do spomenutých plánov na prelome júla a augusta 1939 definitívne rezignovali z možnosti zorganizovať spoločné vojenské akcie s Poliakmi. Na jednom zo stretnutí – pravdepodobne 17. augusta v Nízkych Tatrách, Sidor zdôraznil potrebu starostlivo vybudovať slovenskú armádu a zabezpečiť jej pretrvanie v dobrom stave do konca vojny.¹¹² Sidor si uvedomoval veľmi obmedzené možnosti pomôcť Poliakom v očakávanom konflikte. Jediné, čo podľa jeho slov on a jeho politickí súputníci mohli v danej chvíli urobiť, bolo vplývať na verejnú mienku na Slovensku tak, aby sa upokojili vášne a rozčarovanie spôsobené obsadením slovenských obcí na Spiši a na Orave Poliakmi na jeseň 1938.¹¹³ Ako som už uviedol, poľská vláda mala na otázku obsadených území celkom iný názor.

Dva dni pred útokom na Poľsko navštívili Sidor s Čarnogurským veliteľom delostrelectva Hlavného veliteľstva vojska (HVV), plk. Jozefa Turanca, a podľa svedectva Pavla Čarnogurského sa domáhali, „aby zložil čestnú prísahu, že slovenské vojsko sa ani len symbolicky nezúčastní na nemeckom útoku na Poľsko“.¹¹⁴ Dnes už síce nemožno overiť pravdivosť tejto informácie, no naivné želanie je do istej miery symptomatické pre celý charakter konšpiračnej akcie, aj napriek tomu, že jej podrobnosti nepoznáme. Ich ostrý rozpor s realitou je priam tragický, ak zohľadníme všetky okolnosti predchádzajúce vstupu 1. Slovenskej republiky do vojny proti Poľsku. Vo zvláštnom svetle sa javí predovšetkým gen. Čatloš, ktorý ešte v marci naliehal na blízku spoluprácu s poľskou generalitou, a o ktorom sa v rozhovoroch s pracovníkmi poľského vyslanectva veľmi pozitívne vyjadroval aj Sidor. Ako vyplýva zo správy vojenského atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave, rozkaz generálplukovníka Wilhelma Lista o spoluúčasti slovenskej armády v ťažení proti Poľsku pod nemeckým velením gen. Čatloša vôbec neprekvapil. Čatloš sa o ňom dozvedel od gen. por. Barckhausena 27. augusta o 18.30 hod. Správa nemeckého vojenského atašé majora Heinricha Beckera dokonca s uspokojením konštatuje, že „časť opatrení, ktoré vyžaduje rozkaz, sa už uskutočnila“.¹¹⁵ Oficiálnu nótu s rovnakou žiadosťou odovzdal nemecký vyslanec Hans Bernard slovenskej vláde o 21.30 hod. toho istého dňa.¹¹⁶ Vzhľadom na skutočnosť, že

¹¹²ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 142. Stretnutie sa nemohlo uskutočniť 17. júla, ako sa uvádza v spomienkach, keďže Sidor bol podľa listu č. 52/1939 z 24. 7. 1939 pre MSZ „vážne chorý“ a príchod „na zdravotnú dovolenku na Slovensko“ z Ríma avizoval na začiatok augusta. Pozri: ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 142 a porovnaj so SNA, MZV, šk. 209. Pozri tiež ref 102.

¹¹³V tejto súvislosti sa žiada upozorniť na miestami ťažko pochopiteľné závery poľského historika Tadeusza Trajdosa, ktorý vyjadruje isté počudovanie nad rozčarovaním polonofilského krídla HSES z anexie území patriacich roku 1938 k Česko-Slovensku. Trajdos spochybňuje Sidorovo polonofilstvo na základe dvoch „protipoľských vystúpení“ (interview z 28. 10. 1938 a rozhlasový prejav z 27. 3. 1939), pričom jeho argumentácia akoby vedie k záveru, že úlohou Sidora a slovenských polonofilov po októbri 1938 bolo pochopiť poľské pohútky a obhajovať ich pred slovenskou verejnosťou. Pozri: TRAJDOS, T. M.: Władysław Semkowicz wobec Słowacji. In: Od poznania, s. 123 a nasl. Takýto postoj by bol politickou samovraždou. Jednou z tém tejto práce je, že „Slováci dokážu výborne dosahovať svoje ciele, napr. tým, že využívajú poľské ambície proti Maďarom alebo Čechom, a zachovávajú si pritom odstup, alebo priam nedôveru (ako Hlinka) k poľskej vláde.“ Pozri: Tamže, s. 126. Je celkom pochopiteľné, že po neprijemných skúsenostiach z októbra 1938 sa Sidor a spol. zbavili istých ilúzií voči poľskej vláde, avšak polonofilstvo a propoľská orientácia v politickej činnosti ostávali pred druhou svetovou vojnou, aj v jej priebehu konštantnou črtou ich aktivít.

¹¹⁴ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 142. Plk. Turanec ich vraj ubezpečil o neutrálnosti slovenskej armády. Z poľského prekladu Čarnogurského spomienok opisujúcich rozhovor s Turancom vyplýva, akoby účasť slovenského vojska na ťažení proti Poľsku bola zapríčinená činnosťou gen. Čatloša. Autor spomienok píše o „nepremyslenom čine ministra Čatloša“ (v poľskom znení: „I dziś podobnie jak w tamtych czasach nie można obronić tego nie przemyślanego czynu ministra Čatloša.“). Pozri Tamže, s. 144. Istá zatrpknutosť, ktorá zaznieva z týchto slov, naznačuje hĺbku sklamaní, aké zavládlo v Sidorovom tábore. Všetko nasvedčuje tomu, že Sidor a jeho najbližšie okolie vkladali do ministra gen. Čatloša veľké nádeje.

¹¹⁵AAN, Mikrofilmy aleksandryjskie, mf. T 77, R. 878, s. 636452, správa č. 2 vojenského atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave, 28. 8. 1939.

¹¹⁶Tamže, s. 626391-3, telegram nemeckého vyslanectva v Bratislave pre Auswärtiges Amt č. 25, 28. 8. 1939, g.[eheim]e] Rs.[Reichssache]. Znenie nemeckej nóty oznamujúcej potrebu účasti slovenskej armády na vojenskom ťažení proti Poľsku pozri: Tamže, s. 626394-6.

23. augusta Nemecko a Sovietsky zväz podpísali tzv. Ribbentrop-Molotovov pakt, ktorý znamenal likvidáciu poľského štátu, nie je časová súslednosť oboch krokov náhodná. Dňa 28. augusta prebehla mobilizácia slovenskej armády. Nemecký vojenský atašé v Bratislave mjr. Becker na základe viacerých rozhovorov s gen. Čatlošom nadobudol dojem, že „ohľadom vojenských požiadaviek slovenská armáda ráta s tým, že bude nasadená pod nemeckým hlavným velením“ a na základe Čatlošových vyjadrení vraj možno konštatovať, že „v prípade rozkazu o nasadení slovenskej armády by nemali vzniknúť žiadne ťažkosti“.¹¹⁷ V závere správy sa s veľkou dávkou spokojnosti píše: „Aj keď sa dalo očakávať, že sa slovenská vláda v nadchádzajúcom konflikte postaví bezvýhradne na našu stranu, aj tak sa rozhodnutie členov [slovenskej – pozn. D. S.] vlády značne uľahčilo: a) oznámením nemeckej vlády, že garantuje [slovenskú – pozn. D. S.] hranicu s Maďarskom, b) tým, že sa [slovenskej vláde – pozn. D. S.] sľúbilo, že môže znovuzískať územie, ktoré na jeseň 1938 zabrali Poliáci“. Za všetko hovorí koncová veta správy: „Z.[ur] Z[ei]t ist im Lande alles ruhig.“¹¹⁸

Pozornosť si zasluhuje aj Čatlošov postup v súvislosti so spomínaným úletom štyroch slovenských vojenských lietadiel do Dęblinu, resp. Krakova z Piešťan dňa 7. júna 1939, keď predvolal pplk. let. Ambruša k ministrom vnútra Tukovi. Čatloš pohrozil Ambrušovi tvrdením postihom v prípade, ak sa nepostará o nápravu.¹¹⁹ Táto skutočnosť je zaujímavá najmä z toho hľadiska, že ako gen. Čatloš, tak aj pplk. let. Ambruš, patrili podľa svedectva P. Čarnogurského do kruhu osôb zasvätených do tajného poľsko-slovenského plánu. Pplk. let. Ján Ambruš po odmietnutí ním zloženej demisie v auguste 1939 emigroval cez Juhosláviu do Francúzska.¹²⁰ Gen. Čatloš napokon velil poľnej armáde *Bernolák* v poľskom ťažení. Ďalším paradoxom je fakt, že plk. gšt. Malár – údajný iniciátor plánu vojenskej spolupráce poľskej a slovenskej armády v prípade nemeckého útoku na Poľsko velil slovenskej 2. pešej divízii *Škultéty* v ťažení proti Poľsku.

Ak zohľadníme dobovú vnútropolitickú situáciu na Slovensku a jeho geopolitické postavenie, čo i len predstava spoločného boja slovenskej a poľskej armády proti nemeckej brannej moci vyznieva priam fantasticky.¹²¹ Avšak nesporná hodnota poľsko-slovenských konšpiračných kontaktov spočíva v tom, že poskytujú náhľad do zákulisných príprav v kruhu Sidorových súputníkov pre prípad očakávaného vojenského konfliktu v bezprostrednom susedstve Slovenska. Do istej miery sú tiež dôkazom kontinuity orientácie poľskej diplomacie, a v neposlednom rade vojenských kruhov na istú časť politického spektra na Slovensku. Tentokrát však nepriniesla ani len symbolický úspech. Vývoj udalostí napokon potvrdil, ako to predpokladali poľské vojenské kruhy, možnosť úderu z juhu, čiže z územia Slovenska, a to dokonca za aktívnej účasti slovenskej armády. Nedostatok alternatív, ktoré by z poľského pohľadu zohľadňovali Slovensko ako významný geopolitický faktor, vysvetľuje konšpiračnú akciu II. oddelenia HŠ PV a jeho 2. expozitúry, ktorá tak zostávala de facto jedinou možnosťou.

¹¹⁷Tamže, s. 626449, správa č. 1 vojenského atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave, 28. 8. 1939.

¹¹⁸Čiže: V súčasnosti vládne v krajine [t. j. na Slovensku] kl'ud. Tamže, s. 626451.

¹¹⁹Podrobnosti úletu pozri: RAJNINEC, J.: Slovenské letectvo 1939 – 1944 (1). Bratislava : MNO 1997, s. 34-37, 39. Dva dni po úlete vykonal pplk. let. Ambruš prehliadku leteckého pluku v Piešťanoch, pričom – ako vyplýva z jeho správy pre ministra gen. Čatloša – pred nastúpenými letcami upozorňoval na negatívne dôsledky dezercie zo slovenskej armády, najmä vzhľadom na trvajúcu hrozbu zo strany Maďarska a Poľska. Tamže, s. 37. Táto správa je priam vzorným príkladom rozporuplnosti medzi oficiálne deklarovanými postojmi a súkromnými názormi nejednej osobnosti slovenskej politickej scény v tomto období.

¹²⁰V rokoch 1940 – 1941 bol veliteľom 312. stíhacej perute RAF. Od r. 1942 z poverenia čs. exilovej vlády organizoval nábor letcov medzi krajanmi v USA do čs. vojska, od 1943 do 1945 bol čs. vojenským a leteckým atašé v Kanade.

¹²¹Priznáva to aj P. Čarnogurský, keď tvrdí, že „ten plán sa dnes, po gigantických operáciách z obdobia druhej svetovej vojny, zdá byť nereálny“. ČARNOGURSKÝ, ref 25, s. 140.

Vojenská história

Po úspešne zavŕšených rokovaniach DMK so slovenskou vládou koncom augusta 1939 mohla byť nemecká strana nadmieru spokojná. Na Slovensku sa eliminovali polonofilske tendencie v štátnom, stranickom, paramilitantnom a masovokomunikačnom aparáte. Sidorov politický pád sa formálne zavŕšil jeho nezvolením do nového predsedníctva Hlinkovej slovenskej ľudovej strany na zjazde HSLS v Trenčíne v dňoch 30. 9. – 1. 10. 1939. Naopak, upevnila sa pozícia Sidorovho hlavného rivala Jozefa Tisu ako najlepšieho a najhodnotnejšieho nástupcu Andreja Hlinku – ak parafrázujeme súdobý článok v *Slováku* s charakteristickým titulom *Poslušnosť Dr. Tisovi!* venovaný zjazdu.¹²² „Poľská kampaň“ a účasť slovenskej armády na vojenskom ťažení upevnili dovtedy labilné zahraničnopolitické postavenie 1. Slovenskej republiky, ktorá sa tak etablovala ako satelit a vzorový štát v nacistickej sfére vplyvu so všetkými negatívnymi dôsledkami, ktoré z tohto faktu vyplývali pre neskorší vývoj.

Niekoľko hodín potom, ako sa Sidor 31. augusta 1939 vrátil „z vakácií, strávených na Slovensku, do Ríma“¹²³, nadišla chvíľa realizácie „Fall Weiss“ – útoku Wehrmachtu na Poľsko s účasťou slovenských vojsk. Sidora, známeho polonofila a priateľa poľského národa, táto skutočnosť podľa jeho vlastných slov veľmi zabolela. Zároveň ho postavila pred jednu z prvých nesmierne ťažkých úloh v novej roli diplomata, keďže 2. septembra 1939 musel kardinálovi Maglionemu vysvetľovať pohnutky slovenskej vlády a nepriamo obhajovať slovenskú spoluúčasť v útoku na Poľsko.¹²⁴ Riešil tak jednu zo svojich dilém, ktorá nebola prvou, a ako ukázal neskorší vývoj, ani poslednou.

* * *

D. SEGEŠ: DIE MILITÄRISCH-POLITISCHEN AKTIVITÄTEN VON KAROL SIDOR SEIT DEM 14. MÄRZ BIS ZUM 1. SEPTEMBER 1939 AUF DEM HINTERGRUND DER SLOWAKISCH-POLNISCHEN BEZIEHUNGEN

Der Autor des vorliegenden Beitrags hat sich die Aufgabe gestellt, einen Blick hinter die Kulissen der konspirativen Kontakte zwischen Karol Sidor und der polnischen politisch-militärischen Kreise zu wagen. Der untersuchte Zeitraum, der von der Entstehung der ersten Slowakischen Republik bis zum Angriff der von den slowakischen Divisionen untertützten deutschen Wehrmacht, spielt hierbei eine entscheidende Rolle. Obwohl die hier behandelte Zeitspanne unter vielen Gesichtspunkten untersucht worden ist, bleiben die Motive und Einzelheiten der politisch-militärischen Aktivitäten von Karol Sidor und seiner engsten Umgebung weitgehend unbekannt. Der Abgang Sidors von den höchsten staatlichen Ämtern und parteilichen Funktionen, die er in der Hlinka-Slowakischen Volkspartei (HSLS) inne hatte, mag im Hinblick auf die untersuchten konspirativen Aktivitäten täuschen. Die Tatsache, daß bestimmte Entscheidungsträger der polnischen regierenden Kreise den Weg zu Sidor selbst nach seinem erzungenen Rücktritt aus der Spitzenpolitik gesucht haben, ist alles andere als überraschend. Sidor war nämlich die tragende Figur und der unbestrittene Anführer des polonophilen Flügels der HSLS. Die Kontakte der polnischen Diplomatie mit Sidor und seinen Mitarbeitern reichen bis zur 1. Hälfte der 1930-er Jahre.

Die persönlichen Kontakte mit konspirativen Hintergrund werden im Rahmen der zeitgenössischen politischen Lage geschildert. Entscheidend war vor allem die immer stärker werdende Abhängigkeit der 1. Slowakischen Republik vom Dritten Reich. Der sog. Schutzvertrag hatte weitreichende Auswirkungen nicht nur auf die Außenpolitik der Slowakei, sondern bestimmte auch die weitere Entwicklung der Innenpolitik im Lande. Die Abschiebung Sidors, die –

¹²²Ivan Kamenec v tejto súvislosti upozornil na prvé pokusy kreovať mýtus Tisa-vodcu, ktoré majú svoje korene práve vo vývoji nasledujúcom po trenčianskom zjazde HSLS. KAMENEC, I.: *Tragédia politika, kňaza a človeka. (Dr. Jozef Tiso 1887 – 1947)*. Bratislava : Archa, 1998, s. 75-76. Bol to paradoxne práve Sidor, ktorý v októbrom vydaní *Slováku* roku 1937 pri príležitosti Tisových päťdesiatin napísal, že „je ľahko usúdiť na Tisovi vodcovské vlastnosti“. Cit. podľa: tamže, s. 76. K trenčianskemu zjazdu pozri tiež: VNUK, F.: *Mat' svoj štát*, ref 24, s. 209; LIPTÁK, E. (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Bratislava : Archa, 1992, s. 224.

¹²³SIDOR, ref 5, s. 67.

¹²⁴Tamže, s. 66-67.

Vojenská história

wie im Beitrag anhand einzelner Beispiele geschildert wird – den Erwartungen breiter Teile der Öffentlichkeit, nicht zu sprechen von der Hlinka-Garde und der HSLS, widersprach, war im entscheidenden Maße die Folge des Drucks deutscher Stellen.

Die slowakische Regierung kam zum Schluß, daß man den „Fall Sidor“ möglichst schnell und effektiv lösen muß. Sidor wurde infolge zum Gesandten der Slowakei beim Heiligen Stuhl ernannt. Die Studie dokumentiert, daß er mit Hilfe des polnischen Außenministeriums versuchte, seine Ernennung zu verhindern. Die Kontakte Sidors und seiner engsten Mitarbeiter reichten bis hin zum Generalstab des polnischen Heeres. Der geheim besprochene Plan sah eine Zusammenarbeit des polnischen und slowakischen Heeres gegen die deutsche Wehrmacht vor, falls es zum deutsch-polnischen Krieg kommen sollte. Es gibt Indizien, daß selbst der Verteidigungsminister General Čatloš mit diesem Plan vertraut war. Im Zeitpunkt des Kriegsausbruchs gab es jedoch keine objektiven Bedingungen zur erfolgreichen Durchführung des Plans. Der deutschen Abwehr gelang es außerdem, die konspirativen Kontakte der Polen mit Sidor zu entdecken.

Der Beitrag versucht außerdem die Frage nach den Motiven eines solchen Vorgehens zuständiger polnischer Stellen zu beantworten. Polen hat die Zerschlagung des tschecho-slowakischen Staates und die Entstehung der selbstständigen Slowakei begrüßt. Polen war der erste Staat, der seinen diplomatischen Vertreter nach Bratislava gesandt hat. Nach der Veröffentlichung des Schutzvertrags hat sich das Verhältnis Polens zum slowakischen Staat allerdings grundsätzlich verändert. In Warschau täuschte man sich nicht über den wahren Charakter der slowakischen Selbstständigkeit. Dies wird schon anhand der kühlen Atmosphäre voller Mißvertrauen deutlich, die die offiziellen polnisch-slowakischen Beziehungen charakterisiert hat.

Die in der Studie präsentierten Thesen stützen sich vornehmlich auf meistens entweder noch nicht, bzw. nur teilweise bearbeiteten Quellen aus den polnischen, amerikanischen, britischen und slowakischen Archiven, als auch auf erhaltenen Materialien zuständiger Behörden des Dritten Reichs.